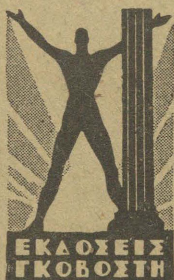
S. FREUD

ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΝΣΤΙΚΤΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

S. FREUD

ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΝΣΤΙΚΤΩΝ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΤΑΘΗ ΦΕΡΕΝΤΙΝΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΚΟΒΟΣΤΗ

ΤΟ ΑΓΧΟΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΝΣΤΙΚΤΩΝ

Δὲ θὰ ἐκπλαγεῖτε ἂν σᾶς πληροφορήσω πὼς ἡ ἀντίληψή μας γιὰ τὸ ἄγχος καὶ τὰ βασικὰ ἔνστικτα τῆς ψυχικῆς ζωῆς ἐξελίχτηκε καὶ τροποποιήθηκε. Οὔτε θὰ σᾶς φανεῖ περίεργο ἂν προσθέσω πὼς κανένα ἀπ' τὰ καινούργια αὐτὰ δεδομένα δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ λύσει τέλεια τὸ πρόβλημα. Σκόπιμα χρησιμοποιῶ τὴ λέξη «ἀντίληψη». Δὲν ὑπάρχει ἔργο δυσκολώτερο ἀπ' τὸ δικό μας κι' ὁ λόγος δὲν εἶναι ὅτι δὲν ἔχουμε ἀρκετὸν ἀριθμὸ παρατηρήσεων, ἀφοῦ τὰ πιὸ κοινά, τὰ πιὸ συνηθισμένα γεγονότα εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνα ποὺ μᾶς παρουσιάζουν τὸ αἴνιγμα ποὺ θέλουμε νὰ λύσουμε, οὔτε ὅτι πρόκειται νὰ κάνουμε ἀφηρημένες θεωρητικὲς σκέψεις γιατὶ αὐτὲς δὲν παίζουν ἐδῶ παρὰ δευτερεύοντα ρόλο, ἀλλὰ ὅτι μόνο γιὰ ἀντιλήψεις μποροῦμε νὰ μιλᾶμε. Πράγματι τὸ ζήτημα εἶναι νὰ βροῦμε τὶς σωστὲς ἀφηρημένες ἔννοιες ποὺ πρέπει νὰ ἐφαρμοσθοῦν στὸ ἀκατέργαστο ὑλικὸ τῆς παρατήρησης γιὰ νὰ φέρουν τάξη καὶ σαφήνεια.

'Αφιέρωσα στὸ ἄγχος καὶ ἄλλη διάλεξή μου, τὴν εἰκοστὴ πέμπτη, καὶ θὰ σᾶς δώσω ἐδῶ μιὰ περίληψη. Εἴπαμε πὼς τὸ ἄγχος εἶναι μιὰ συναισθηματικὴ κατάσταση, ἕνας συνδυασμὸς δηλαδὴ μερικῶν συναισθημάτων τῆς σειρᾶς εὐχαρίστηση · δυσαρέσκεια μὲ τὶς ἀντίστοιχες ἐκδηλώσεις. Τὰ συναισθήματα

αὐτὰ εἶναι ἀσφαλῶς ὑπολείμματα κάποιου σημαντικοῦ γεγονότος, καὶ τὸ ἄτομο τὰ ἀπέκτησε κληρονομικά. Ὥστε ἡ κατάσταση αὐτὴ μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ μὲ τὴν προσβολὴ ὑστερίας, ποὺ ἀποκτήθηκε ὅμως ἀτομικά. Κρίναμε ὅτι τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο ποὺ ἦταν ἱκανὸ ν'ἀφήσει τέτοια συναισθηματικὰ ἴχνη εἶναι ἡ γέννηση, γιατὶ σ' αὐτὴν ὁ φόβος συνοδεύεται πραγματικὰ ἀπὸ καρδιακὰ καὶ ἀναπνευστικὰ φαινόμενα. Τὸ πρῶτο ἄγχος εἶναι λοιπὸν κατὰ τὴν ἀντίληψη αὐτή, τοξικῆς φύσης. Ξεκινήσαμε ἔπειτα ἀπὸ μιὰ διάκριση μεταξὺ τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ νευρωτικοῦ ἄγχους, καὶ χαρακτηρίσαμε σὰν πραγματικὸ τὸ ἄγχος ἐκεῖνο ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ ἀντίδραση στὴν ἀντίληψη ἑνὸς ἐξωτερικοῦ κινδύνου, στὸ φόβο δηλαδὴ ἑνὸς τραυματισμοῦ, ἐνῶ τὸ νευρωτικὸ ἄγχος μένει τέλεια μυστηριῶδες καὶ ἄσκοπο. Ἀναλύοντας τὸ πραγματικὸ ἄγχος, τὸ περιωρίσαμε στὴν κατάσταση ἐκείνη τῆς προσοχῆς τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς κινητικῆς ἔντασης, ποὺ ὀνομάζουμε *διάθεση πρὸς ἄγχος*. Ἀπ' αὐτὴ προέρχεται ἡ ἀντίδραση ποὺ ἐκδηλώνεται μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἄγχους. Δυὸ πράγματα εἶναι δυνατὸ νὰ συμβοῦν· Ἢ ὁ *σχηματισμὸς τοῦ ἄγχους*, ἡ ἐπανάληψη τῆς παληᾶς τραυματικῆς πράξης, διατηρεῖ ὅλη του τὴ δύναμη καὶ τότε οἱ ὑπόλοιπες ἐκδηλώσεις τῆς ἀντίδρασης χρησιμεύουν γιὰ ν' ἀντιμετωπίσει τὸ ἄτομο τὴν καινούργια ἐπικίνδυνη κατάσταση, μὲ τὴ φυγὴ ἢ μὲ τὴν ἄμυνα, ἢ ἡ παληὰ τραυματικὴ πράξη εἶναι ἁπλὸ σῆμα καὶ τότε τὸ ἄγχος ἀποτελεῖ τὸ σύνολο τῆς ἀντίδρασης καὶ ἡ παραλυτική του ἐνέργεια ἀποδεικνύεται ἄκαιρη στὶς σημερινὲς περιστάσεις.

Ἔπειτα μελετήσαμε τὸ νευρωτικὸ ἄγχος κι' εἴπαμε πὼς ἐκδηλώνεται μὲ τρεῖς διαφορετικοὺς τρόπους: πρῶτα σὰ γενικὴ ἀνησυχία, σὰν ἀσταθὲς ἄγχος, ἕτοιμο νὰ συνδεθεῖ μὲ κάθε νέα παράσταση ἱκανὴ νὰ τοῦ δώσει ἕνα πρόσχημα. Εἶναι αὐτὸ ποὺ

λέγεται ἐναγώνια ἀναμονὴ ὅπως παραδείγματος χάρη στὸ τυπικὸ νευρωτικὸ ἄγχος. Δεύτερο μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ σὰν ἄγχος στενὰ συνδεμένο μὲ ὡρισμένες παραστάσεις, ὅπως συμβαίνει στὶς φοβοπάθειες. Κι' ἐκεῖ ὅμως μποροῦμε νὰ βροῦμε κάποια σχέση μὲ ἐξωτερικὸ κίνδυνο, ἀλλὰ ὁ φόβος τοῦ κινδύνου αὐτοῦ μᾶς φαίνεται ἐξαιρετικὰ ὑπερβολικός. Τέλος μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθεῖ σὰν ὑστερικὸ ἄγχος, ἢ σὰ σύνδρομο βαρειῶν νευρώσεων. Ἄλλοτε εἶναι συνδεμένο μὲ ἄλλα συμπτώματα, ἄλλοτε παρουσιάζεται ἀνεξάρτητα σὲ ἀπότομες προσβολές, ἄλλοτε πάλι διατηρεῖται πολὺν καιρὸν καὶ ἀποτελεῖ μόνιμη κατάσταση, ἀλλὰ πάντως ποτὲ δὲ φαίνεται δικαιολογημένο ἀπὸ ἐξωτερικὸ κίνδυνο. Ἐξετάσαμε ἔπειτα δυὸ ζητήματα: Τί φοβᾶται αὐτὸς ποὺ πάσχει ἀπὸ ἄγχος; Τί σχέση ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἄγχους καὶ τοῦ πραγματικοῦ φόβου ἐξωτερικῶν κινδύνων;

Οἱ ἔρευνές μας δὲν ἔμειναν ἄκαρπες καὶ μπορέσαμε νὰ φτάσουμε σ' ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα. Ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἐναγώνια ἀναμονή, ἡ κλινικὴ πεῖρα μᾶς ἔδειξε πὼς εἶναι πάντοτε συνδεμένη μὲ τὸ ἐρωτικὸ περιεχόμενο τῆς γενετήσιας ζωῆς. Ἡ κυριώτερη αἰτία τοῦ νευρωτικοῦ ἄγχους εἶναι ἡ μάταιη διέγερση, ἡ ἐρωτικὴ διέγερση ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ μιὰ αἰτία, ἀλλὰ ποὺ οὔτε ἱκανοποιήθηκε, οὔτε χρησιμοποιήθηκε. Τὸ ἄγχος ἀντικαθιστᾶ τότε αὐτὴ τὴ libido ποὺ ἀπομακρύνθηκε ἀπ' τὸ σκοπό της. Μπορῶ, νομίζω, νὰ πῶ πὼς ἡ ἀνικανοποίητη libido μεταβάλλεται ἀπ' εὐθείας σὲ ἄγχος. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται, καθὼς φαίνεται ἀπὸ μερικὲς συχνότατες φοβοπάθειες τῶν μικρῶν παιδιῶν. Πολλὲς ἀπ' τὶς φοβοπάθειες αὐτὲς μᾶς φαίνονται ὁλότελα αἰνιγματικές, ἐνῶ ἄλλες, σὰν τὸ φόβο τῆς μοναξιᾶς, τὸ φόβο τῶν ἀγνώστων, ἐξηγοῦνται εὔκολα. Ἡ μοναξιά, τὸ ἄγνωστο πρόσωπο ξυπνᾶνε στὸ παιδὶ τὴν ἐπιθυμία νὰ ξαναδεῖ τὸ τόσο γνωστό του πρόσωπο

τῆς μητέρας του. Μὴ μπορώντας νὰ νικήσει τὴ διέγερση αὐτὴ τῆς libido του, οὔτε νὰ τὴ συγκρατήσει, τὴ μετατρέπει σὲ ἄγχος. Τὸ παιδικὸ αὐτὸ ἄγχος δὲν ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν πραγματικῶν ἀγχῶν ἀλλ' ἀντίθετα ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν νευρωτικῶν ἀγχῶν. Οἱ φοβοπάθειες τῶν παιδιῶν ὅπως καὶ ἡ ἐναγώνια ἀναμονὴ τοῦ νευρωτικοῦ ἄγχους μᾶς δίνουν ἕνα παράδειγμα τῆς ἀμέσου μετατροπῆς τῆς libido σὲ νευρωτικὸ φόβο. Θὰ γνωρίσουμε τώρα ἕνα δεύτερο μηχανισμὸ μετατροπῆς, παρεμφερῆ μὲ τὸν πρῶτο.

Πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πὼς τὴ μεγαλύτερη εὐθύνη γιὰ τὸ σχηματισμὸ τοῦ ἄγχους καὶ τῶν ἄλλων νευρώσεων τὴν ἔχει τὸ φαινόμενο τῆς ἀπώθησης. Νομίζουμε πὼς μποροῦμε νὰ περιγράψουμε τὸ φαινόμενο αὐτὸ καλύτερα ἀπὸ ἄλλοτε, μελετώντας ξεχωριστὰ τὴν τύχη τῆς ἰδέας ποὺ πρόκειται ν' ἀπωθηθεῖ καὶ τῆς libido ποὺ ὑπάρχει σ' αὐτὴ τὴν ἰδέα. Ἡ ἰδέα ποὺ πρόκειται ν' ἀπωθηθεῖ, μπορεῖ νὰ μεταμορφωθεῖ σὲ τρόπο ὥστε νὰ γίνει ἀγνώριστη, ἀλλὰ τὸ συναισθηματικό της φορτίο, ἀδιάφορο ἂν εἶναι ἐπιθετικὸ ἢ ἐρωτικό, μετατρέπεται σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις σὲ ἄγχος. Δὲν ἔχει λοιπὸν σημασία γιὰ ποιὸ λόγο τὸ φορτίο μιᾶς ἰδέας σὲ libido δὲ μπορεῖ πιὰ νὰ χρησιμοποιηθεῖ, ἂν αὐτὸ ὀφείλεται στὴν παιδικὴ ἀδυναμία τοῦ 'Εγώ, ὅπως στὶς φοβοπάθειες τῶν παιδιῶν ἢ σὲ σωματικὰ φαινόμενα τῆς γενετήσιας ζωῆς, ὅπως στὸ νευρωτικὸ ἄγχος, ἢ τέλος στὴν ἀπώθηση, ὅπως στὴν ὑστερία. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε πὼς οἱ δυὸ μηχανισμοὶ σχηματισμοῦ νευρωτικοῦ ἄγχους συμπίπτουν. Στὶς ἔρευνές μας μπορέσαμε νὰ σημειώσουμε τὴν ὕπαρξη μιᾶς πολὺ σημαντικῆς σχέσης ἀνάμεσα στὴν ἐμφάνιση τοῦ ἄγχους καὶ στὸ σχηματισμὸ τοῦ συμπτώματος. Ὑπάρχει μιὰ ἀλληλεπίδραση μεταξὺ τῶν δυὸ φαινομένων, ποὺ μποροῦν ν' ἀντικατασταθοῦν ἀμοιβαῖα καὶ ν' ἀλληλο-

συμπληρωθοῦν. Ἡ ἀγοραφοβία, παραδείγματος χάρη, ἐκδηλώνεται μὲ μιὰ προσβολὴ ἄγχους, στὸ δρόμο. Ἡ προσβολὴ αὐτὴ θὰ ἐπαναλαμβανόταν κάθε φορὰ ποὺ ὁ ἄρρωστος θὰ ἔβγαινε ἀπ' τὸ σπίτι του, ἀλλὰ ὁ σχηματισμὸς τοῦ συμπτώματος, ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἕνα εἶδος ἐμποτισμοῦ, σὰ λειτουργικὸς περιορισμὸς τοῦ Ἐγώ, ἀπαλάσσει τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὴν προσβολὴ τοῦ ἄγχους. Τὸ ἀντίθετο φαινόμενο παρατηρεῖται ὅταν κανεὶς προσπαθήσει νὰ ἐμποδίσει τὸ σχηματισμὸ τοῦ συμπτώματος, ὅπως, παραδείγματος χάρη, στὶς ἰδεοληπτικὲς πράξεις. Ἂν ἐμποδίσουμε τὸν ἄρρωστο νὰ πλυθεῖ μὲ ὅποιον τρόπο θέλει, φτάνει στὴν ὀδυνηρὴ κατάσταση τοῦ ἄγχους, ἐνῶ τὸ σύμπτωμά του τὸν προστάτευε ἀπ' τὸ ἄγχος. Φαίνεται πὼς ἡ δημιουργία τοῦ ἄγχους προηγήθηκε ἀπ' τὸ σχηματισμὸ τοῦ συμπτώματος, σὰν τὰ συμπτώματα νὰ ἔχουν γίνει γιὰ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἄγχους. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἕνα ἄλλο γεγονός. Οἱ πρῶτες νευρώσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἶναι φοβοπάθειες, καταστάσεις ποὺ δείχνουν καθαρὰ πὼς ἡ ἀρχικὴ παραγωγὴ τοῦ ἄγχους συγκρατήθηκε ἀπ' τὸν κατοπινὸ σχηματισμὸ τοῦ συμπτώματος. Ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωση πὼς οἱ σχέσεις αὐτὲς μποροῦν καλύτερα ἀπὸ κάθε τι ἄλλο νὰ μᾶς κάνουν νὰ καταλάβουμε τὸ νευρωτικὸ ἄγχος. Σύγχρονα κατωρθώσαμε νὰ μάθουμε τὶ φοβᾶται κανεὶς στὸ νευρωτικὸ ἄγχος καὶ ἔτσι μπορέσαμε νὰ βροῦμε τὶ σχέση ὑπάρχει μεταξὺ τῶν νευρωτικῶν καὶ τῶν πραγματικῶν ἀγχῶν. Αὐτὸ ποὺ φοβᾶται ὁ ἄνθρωπος ποὺ προσβάλλεται ἀπὸ ἄγχος δὲν εἶναι ἄλλο ἀπ' τὴν ἴδια τὴ libido του. Ὁ νευρωτικὸς φόβος διαφέρει λοιπὸν σὲ δυὸ πράγματα ἀπ' τὸν πραγματικό: πρῶτα γιατὶ σ' αὐτὸν ὁ κίνδυνος εἶναι ἐσωτερικός, καὶ ὕστερα γιατὶ ὁ νευρωτικὸς φόβος δὲν εἶναι ἐνσυνείδητος.

Στὶς φοβοπάθειες παρατηρεῖ κανεὶς καθαρὰ πὼς

ὁ ἐσωτερικὸς κίνδυνος μετατράπηκε σὲ ἐξωτερικὸν καὶ πὼς κατὰ συνέπεια ὁ νευρωτικὸς φόβος μετατράπηκε σὲ φόβο φαινομενικὰ πραγματικό. Ἂς παραδεχτοῦμε, γιὰ νὰ διευκολυνθοῦμε στὴ δύσκολη ἐξήγηση ποὺ πρόκειται νὰ δώσουμε, πὼς ὁ ἄρρωστός μας πάσχει ἀπὸ ἀγοραφοβία, καὶ πὼς βασανίζεται ἀπ' τὸ φόβο τῶν πειρασμῶν. Μερικὲς συναντήσεις στὸ δρόμο μποροῦν νὰ ξυπνήσουν τοὺς πειρασμοὺς αὐτούς.

Ὁ ἄρρωστος μεταθέτει λοιπὸν τὴ φοβοπάθειά του καὶ ἀνησυχεῖ γιὰ μιὰ ἐξωτερικὴ κατάσταση. Ἀσφαλῶς νομίζει πὼς ἔτσι προστατεύεται ἀποτελεσματικώτερα. Ἀπ' τὸν ἐξωτερικὸ κίνδυνο μπορεῖ κανεὶς νὰ σωθεῖ φεύγοντας, ἀλλὰ πῶς νὰ δοκιμάσει νὰ σωθεῖ φεύγοντας ἀπὸ ἕναν ἐσωτερικὸ κίνδυνο;

Τελείωσα τὴν προηγούμενη διάλεξή μου γιὰ τὸ ἄγχος, ὁμολογώντας πὼς τὰ διάφορα ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν μας, δὲν ἦταν μὲν ἀντιφατικά, ἀλλὰ καὶ δὲ συμφωνοῦσαν ἀπόλυτα μεταξύ τους. Τὸ ἄγχος σὰ συναισθηματικὴ κατάσταση, εἶναι ἡ ἐπανάληψη ἑνὸς παλαιότερου καὶ ἐπικίνδυνου γεγονότος. Ἐξυπηρετεῖ τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης καὶ ὑποδεικνύει τοὺς καινούργιους κινδύνους. Προέρχεται ἀκόμη ἀπὸ μιὰ libido ποὺ ἔγινε ἄχρηστη καὶ παρουσιάζεται κατὰ τὸ φαινόμενο τῆς ἀπώθησης. Ἀντικαθίσταται ἀπ' τὸ σύμπτωμα, ἀλλὰ μένει ψυχικὰ συνδεμένο μ' αὐτό. Βλέπει κανεὶς πὼς κάτι λείπει ἀπ' τὴν ἐξήγηση αὐτή, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συνδέσουμε σ' ἕνα ἑνιαῖο σύνολο τὰ διάφορα σκόρπια στοιχεῖα της.

Ἡ διαίρεση τῆς ψυχικῆς προσωπικότητας σὲ ὑπερ-Ἐγώ, Ἐγὼ καὶ Ἐκεῖνο, ὅπως τὴν περιέγραψα στὴν τελευταία διάλεξή μου, μᾶς ἐπέβαλλε ἕνα νέο προσανατολισμὸ στὸ πρόβλημα αὐτὸ τοῦ ἄγχους. Παραδεχτήκαμε πὼς τὸ ἄγχος ἐδημιουργεῖτο ἀποκλειστικὰ στὸ Ἐγὼ καὶ πὼς μόνο τὸ Ἐγὼ μποροῦσε νὰ δημιουργήσει τὸ ἄγχος καὶ νὰ τὸ αἰσθαν-

θεῖ. Ἡ ἄποψη αὐτὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐξετάσουμε τὸ ζήτημα ἀπὸ μιὰ καινούργια πλευρά. Κι' ἀλήθεια, πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ φανταστεῖ ἕνα «ἄγχος τοῦ Ἐκείνου»; Πῶς νὰ ἀποδώσει στὸ ὑπερ-Ἐγὼ τὴν ἱκανότητα ἀντίληψης τοῦ ἄγχους; Μποροῦμε ὅμως νὰ διαπιστώσουμε πὼς οἱ τρεῖς κύριοι τύποι ἄγχους, τὸ πραγματικὸ ἄγχος, τὸ νευρωτικὸ ἄγχος καὶ τὸ ἄγχος τῆς συνείδησης μποροῦνε ν' ἀναχθοῦν στὰ τρία αὐτὰ ἐξαρτήματα τοῦ Ἐγώ: τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, τὸ Ἐκεῖνο καὶ τὸ ὑπερ Ἐγώ. Ὁ νέος αὐτὸς τρόπος ἐξέτασης τῶν πραγμάτων μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀντιληφθοῦμε τὴ σημασία τοῦ ρόλου ποὺ παίζει τὸ ἄγχος σὰ σῆμα κινδύνου, ἑνὸς ρόλου ποὺ δὲ μᾶς ἦταν ἄγνωστος προηγουμένως. Δὲν ἐνδιαφερόμαστε ὅμως ὅσο ἄλλοτε νὰ μάθουμε ἀπὸ τὶ ἀποτελεῖται τὸ ἄγχος καὶ οἱ σχέσεις μεταξὺ πραγματικοῦ καὶ νευρωτικοῦ ἄγχους εἶναι τώρα φανερές. Ἂς σημειώσουμε, ἀκόμα, πὼς τώρα πιὰ οἱ περιπτώσεις ποὺ χαρακτηρίζονται πολύπλοκες φαίνονται πιὸ εὐεξήγητες ἀπ' αὐτὲς ποὺ θεωροῦνται ἁπλές.

Τελευταῖα μελετήσαμε τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἄγχους σὲ μερικὲς φοβοπάθειες ποὺ ἀποδίδουμε στὴν ἀγχώδη ὑστερία. Οἱ περιπτώσεις ποὺ εἴχαμε ξεχωρίσει ἦταν τέτοιες ὥστε νὰ δείχνουν τὴν τυπικὴ ἀπώθηση τῶν συναισθημάτων ποὺ πήγαζαν ἀπ' τὸ οἰδιπόδειο σύμπλεγμα. Κατὰ τὴ γνώμη μας ἡ libido ποὺ εἶχε ὡς ἀντικείμενο τὴ μητέρα μετατράπηκε σὲ ἄγχος, κι' ὕστερα, ἀφοῦ δεσμεύτηκε στὸν πατέρα, στὸν ἀντικαταστάτη τοῦ πρώτου ἀντικειμένου, ἐκδηλώθηκε μὲ τὸ σύμπτωμα. Τὰ γεγονότα ὅμως δὲ δικαιολόγησαν τὴν ἄποψη αὐτή. Μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐκθέσω ἐδῶ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς μελέτης μας. Μάθετε μόνο πὼς μᾶς ἔδωσε ἐκπληκτικὰ ἀποτελέσματα, ἀντίθετα ἀπὸ κεῖνα ποὺ ὑπολογίζαμε. Πράγματι δὲν προκάλεσε ἡ ἀπώθηση τὸ ἄγχος, ἀλλὰ ἀντίθετα τὸ ἄγχος ἐμφανίστηκε πρῶτα καὶ αὐτὸ προ-

καλεῖ τὴν ἀπώθηση. Τί εἴδους ὅμως εἶναι τὸ ἄγχος αὐτό; Ὀφείλεται σὲ ἐξωτερικὸ κίνδυνο, εἶναι λοιπὸν πραγματικό. Τὸ μικρὸ παιδὶ φοβᾶται τὶς ἀπαιτήσεις τῆς libido του. Στὴν προκείμενη περίπτωση, ὁ ἔρωτας ποὺ αἰσθάνεται γιὰ τὴ μητέρα του τὸ φοβίζει. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἕνα νευρωτικὸ ἄγχος. Ἀλλὰ ναὶ μὲν τὸ παιδὶ αἰσθάνεται μιὰ ἐσωτερικὴ ἀπειλή, αὐτὸ ὅμως συμβαίνει μόνο γιατὶ ἡ ἀπειλὴ αὐτὴ μπορεῖ νὰ τοῦ δημιουργήσει ἐξωτερικὸ κίνδυνο, καὶ γιὰ νὰ ἀποφύγει τὸν κίνδυνο αὐτὸ πρέπει νὰ παραιτηθεῖ ἀπ' τὸ ἀντικείμενο τῆς libido του. Σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις ποὺ μελετήσαμε, καταλήγουμε στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ὁμολογοῦμε πὼς δὲν περιμέναμε νὰ δοῦμε τὸν ἐσωτερικὸ κίνδυνο τῶν ἐνστίκτων νὰ προετοιμάζει καὶ νὰ καθορίζει τὸν πραγματικὸ ἐξωτερικὸ κίνδυνο.

Ἀλλὰ ποιός εἶναι ὁ πραγματικὸς αὐτὸς κίνδυνος ποὺ ἀπειλεῖ τὸ παιδί, καθὼς αὐτὸ νομίζει, ἐξ αἰτίας τοῦ ἔρωτα ποὺ αἰσθάνεται πρὸς τὴ μητέρα του; Εἶναι ὁ εὐνουχισμός, ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ὀργάνου του. Θὰ μοῦ ἀπαντήσετε φυσικὰ πὼς αὐτὸς ὁ κίνδυνος δὲν εἶναι πραγματικός. Κανεὶς δὲ σκέπτεται νὰ εὐνουχίσει τὰ παιδάκια, ὅταν, στὴν οἰδιπόδεια φάση τῆς ἐξέλιξής τους, ἐρωτεύονται τὴ μητέρα τους. Τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι πιὸ πολύπλοκο ἀπὸ ὅ,τι δείχνει. Δὲν ἐνδιαφέρει ἂν πραγματικὰ θὰ εὐνουχιστεῖ τὸ παιδὶ ἢ ὄχι. Μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀπειλὴ εἶναι ἐξωτερική, κι' ὅτι τὸ παιδὶ τὴν πιστεύει, καὶ μὲ τὸ δίκηο του, γιατὶ κατὰ τὴν φαλλική του περίοδο, τὴν ἐποχὴ τοῦ πρώϊμου αὐνανισμοῦ του, τὸ ἀπείλησαν συχνὰ πὼς θὰ τοῦ ἔκοβαν τὸ ὄργανό του καὶ μερικὲς ἀπειλὲς αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἐνισχύθηκαν ἀσφαλῶς μέσα του κατὰ τὴ φυλογονική του ἐξέλιξη. Νομίζουμε πὼς στὴν πρωτόγονη ἐποχὴ τῆς ἀνθρωπότητας ὁ εὐνουχισμὸς ἐφαρμοζότανε πραγματικὰ στὸν ἔφηβο, ἐκ μέρους ἑνὸς ζηλότυπου καὶ σκληροῦ πατέρα. Σὲ μερικὲς πρωτόγονες φυλὲς ἡ περιτομὴ εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς

θρησκευτικούς ἐκείνους τύπους πού ἐπιβάλλονται στούς νέους προκειμένου νά κηρυχθοῦν ἄντρες καί ἀσφαλῶς προέρχεται ἀπ' τόν παληό εὐνουχισμό. Ξέρουμε πώς ἡ ἄποψή μας στό ζήτημα αὐτό διαφέρει ἀπ' τήν ἐπικρατοῦσα γνώμη, ὑποστηρίζουμε ὅμως πώς ὁ φόβος τοῦ εὐνουχισμοῦ εἶναι ἕνα ἀπ' τά συνηθέστερα καί δυνατώτερα ἐλατήρια τῆς ἀπώθησης καί συνεπῶς τοῦ σχηματισμοῦ νευρώσεων. Ἡ πεποίθησή μας ἐνισχύθηκε πολύ ὅταν μπορέσαμε ν' ἀναλύσουμε ἄτομα πού εἶχαν ὑποστεῖ ὄχι βέβαια εὐνουχισμό, ἀλλά περιτομή εἴτε γιά θεραπευτικό σκοπό, εἴτε σάν τιμωρία γιατί αὐνανίζονταν. Τό πρᾶγμα αὐτό δέν εἶναι διόλου σπάνιο στήν ἀγγλοαμερικανική κοινωνία. Μ' ὅλο πού θέλουμε πολύ νά μελετήσουμε βαθύτερα αὐτό τό ζήτημα, δέ μποροῦμε ν' ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό τό θέμα μας. Ὁ φόβος τοῦ εὐνουχισμοῦ δέν εἶναι βέβαια ἡ μόνη αἰτία ἀπώθησης καί δέν παρατηρεῖται στίς γυναῖκες πού μποροῦν ἐν τούτοις νά ἔχουν σύμπλεγμα εὐνουχισμοῦ. Στίς γυναῖκες ὁ φόβος τοῦ εὐνουχισμοῦ ἀντικαθίσταται ἀπό φόβο ἀπώλειας τοῦ ἔρωτα πού εἶναι συνέχεια τοῦ φόβου πού αἰσθάνεται τό μικρό παιδί, βλέποντας νά τοῦ στεροῦν τή μητέρα του. Βλέπετε πώς ὁ φόβος αὐτός ἀντιστοιχεῖ σέ πραγματικό κίνδυνο. Ὅταν λείπει ἡ μητέρα, ἤ ὅταν στερεῖ τό παιδί ἀπ' τή στοργή της, τό παιδί δέν εἶναι πιά βέβαιο πώς θά δεῖ τίς ἀνάγκες του νά ἱκανοποιοῦνται, καί ἴσως μάλιστα καταλαμβάνεται ἀπό πολύ ὀδυνηρά συναισθήματα. Μποροῦμε νά πιστέψουμε πώς κατά βάθος ὁ φόβος αὐτός ἀναπαράγει τόν πρῶτο φόβο πού αἰσθάνθηκε τό παιδί ὅταν γεννήθηκε, ὅταν γιά πρώτη φορά χωρίστηκε ἀπ' τή μητέρα του. Ἄν δεχτεῖτε τούς λόγους πού προτείνει ὁ Φέρεντσι, θά κατατάξετε τό φόβο τοῦ εὐνουχισμοῦ στήν ἴδια κατηγορία. Πράγματι ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀνδρικοῦ ὀργάνου θά ἔκανε τό παιδί στό ἑξῆς ἀνίκανο νά ἑνωθεῖ πάλι μέσω τῆς

γενετήσιας πράξης, μὲ τὴ μητέρα ἢ τὴν ἀντικαταστάτριά της. Θ' ἀναφέρουμε σχετικὰ πὼς τὸ συχνὸ ὄνειρο τῆς ἐπιστροφῆς στὴν κοιλιὰ τῆς μητέρας εἶναι ἀντικαταστάτης αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας τῆς συνουσίας. Θὰ εἶχα πολλὰ ἐνδιαφέροντα πράγματα νὰ σᾶς πῶ πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα ἀλλὰ δὲ μπορῶ νὰ βγῶ ἀπ' τὰ ὅρια τῆς ἁπλῆς εἰσαγωγῆς στὴν ψυχανάλυση. Θ' ἀρκεσθῶ μόνο νὰ παρατηρήσω πὼς στὸ ζήτημα αὐτὸ οἱ ψυχολογικὲς ἔρευνες μᾶς ὁδηγοῦν ὡς τὰ βιολογικὰ φαινόμενα.

Ὁ Ὄττο Ράνκ, ποὺ χάρισε στὴν ψυχανάλυση πολλὲς ὡραῖες μελέτες, ἔδειξε καθαρὰ τὴ σημασία τῆς γέννησης, τοῦ χωρισμοῦ ἀπ' τὴ μητέρα. Κι' ὅμως, ὅλοι ὁμόφωνα ἀπορρίπτουμε τὰ συμπεράσματα ποὺ ἔβγαλε ἀπ' τὸν παράγοντα αὐτόν, ἀπ' τὴν ἄποψη τῆς θεωρίας τῶν νευρώσεων καὶ τῆς ψυχαναλυτικῆς θεραπείας ἀκόμη. Κατὰ τὴ γνώμη του, ὅλες οἱ κατοπινὲς ἐπικίνδυνες καταστάσεις ἀνάγονται στὴν πρώτη καὶ φοβερὴ αὐτὴ πεῖρα τοῦ ἀνθρώπου: τὴ γέννηση. Μελετώντας τὶς ἐπικίνδυνες καταστάσεις, παρατηροῦμε πὼς σὲ κάθε περίοδο τῆς ἐξέλιξης ἀντιστοιχεῖ ἰδιαίτερη κατάσταση. Ὁ κίνδυνος τῆς ψυχικῆς ἐγκατάλειψης ἀντιστοιχεῖ στὸ πρῶτο ξύπνημα τοῦ Ἐγώ, ὁ κίνδυνος μήπως χαθεῖ τὸ ἀντικείμενο (ἢ ὁ ἔρωτας) στὴν ἔλλειψη ἀνεξαρτησίας, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν πρώτη παιδικὴ ἡλικία, ὁ κίνδυνος εὐνουχισμοῦ στὴ φαλλικὴ φάση καὶ τέλος ὁ φόβος τοῦ ὑπερ-Ἐγώ, ποὺ ἔχει μιὰ τελείως ἰδιαίτερη θέση, ἀντιστοιχεῖ στὴ λανθάνουσα περίοδο. Τὰ παληὰ αἴτια τοῦ φόβου θὰ ἔπρεπε νὰ χαθοῦν κατὰ τὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης, ἀφοῦ, χάρη στὴν ἐνίσχυση τοῦ Ἐγώ, οἱ ἀντίστοιχες ἐπικίνδυνες καταστάσεις ἔχασαν τὴν ἀξία τους. Στὴν πραγματικότητα ὅμως δὲ συμβαίνει ἀκριβῶς αὐτό. Πολλὰ ἄτομα δὲν κατορθώνουν ποτὲ νὰ καταπνίξουν τὸ φόβο μὴ χάσουν τὸν ἔρωτα, γιατὶ ἔχουν ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ αἰσθάνονται πὼς ἀγαπιοῦνται.

'Εξακολουθοῦν λοιπὸν ἀπ' τὴν ἄποψη αὐτὴ νὰ φέρνονται σὰν παιδιά. Κανονικὰ ὁ φόβος τοῦ ὑπερ-'Εγὼ δὲν παύει ποτέ, γιατὶ ὁ φόβος τῆς συνείδησης ἀποδεικνύεται ἀπαραίτητος γιὰ τὴ διατήρηση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Πράγματι τὸ ἄτομο, ἐκτὸς ἀπὸ σπάνιες ἐξαιρέσεις, ἐξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ κάποιο κοινωνικὸ σύνολο. Μερικὲς ἀπ' τὶς ἐπικίνδυνες καταστάσεις διατηροῦνται συχνὰ ὣς μιὰ ἀρκετὰ προχωρημένη ἡλικία, μὲ κατάλληλη μεταβολὴ τῶν αἰτίων τοῦ φόβου. Ἔτσι ὁ φόβος τοῦ εὐνουχισμοῦ μπορεῖ νὰ παρουσιαστεῖ μὲ τὴ μορφὴ τῆς συφιλιδοφοβίας. Βέβαια ὁ ἐνήλικος δὲ φοβᾶται πιὰ πὼς ἂν παραδοθεῖ στὶς γενετήσιες ἀπολαύσεις, θὰ τιμωρηθεῖ μὲ εὐνουχισμό, ἔμαθε ὅμως πὼς ἂν ἀκολουθήσει τὰ ἔνστικτά του, κινδυνεύει νὰ πάρει κάποιες σοβαρὲς ἀρρώστειες. Τὰ ἄτομα ποὺ πάσχουν ἀπὸ νευρώσεις κρατᾶνε ἀναντίρρητα μιὰ παιδικὴ στάση ἀπέναντι στὸν κίνδυνο καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ ὑπερνικήσουν τοὺς φόβους τους, ποὺ δὲν εἶναι πιὰ δικαιολογημένοι. Αὐτὸ μάλιστα εἶναι ἕνα ἀπ' τὰ πιὸ χτυπητὰ χαρακτηριστικὰ τῶν νευροπαθῶν. Ἡ αἰτία ὅμως αὐτῆς τῆς κατάστασης δὲν εἶναι εὔκολο νὰ βρεθεῖ.

Δὲ λησμονήσατε νομίζω, πὼς ὁ σκοπός μας εἶναι νὰ μελετήσουμε τὶς σχέσεις ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὸ ἄγχος καὶ τὴν ἀπώθηση. Δυὸ καινούργια γεγονότα μᾶς παρουσιάστηκαν. Τὸ πρῶτο εἶναι πὼς τὸ ἄγχος προκαλεῖ τὴν ἀπώθηση ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ὑποθέταμε, καὶ τὸ δεύτερο πὼς ἡ κατάσταση τῶν ἐνστίκτων ποὺ φέρνει τὸ φόβο, προκαλεῖται, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἀπὸ μιὰ ἐπικίνδυνη ἐξωτερικὴ κατάσταση. Θὰ ἐξετάσουμε τώρα μὲ τὶ τρόπο γίνεται ἡ ἀπώθηση, ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ἄγχους. Νά πῶς συμβαίνουν τὰ πράγματα κατὰ τὴ γνώμη μου: Τὸ 'Εγὼ παρατηρεῖ πὼς ἡ ἱκανοποίηση μιᾶς νέας ἀπαίτησης τῶν ἐνστίκτων θυμίζει μιὰ ἀπ' τὶς ἐπικίνδυνες καταστάσεις ποὺ κράτησε στὴ μνήμη του. Εἶναι λοι-

πὸν ἀναγκασμένο νὰ καταστείλει αὐτὴ τὴν εἰσροὴ τῶν παρορμήσεων, νὰ τὴν καταπνίξει, νὰ τὴν κάνει ἀνίκανη νὰ φέρει ἀποτελέσματα. Ξέρουμε πῶς τὸ Ἐγώ, ὅταν εἶναι δυνατό, τὸ κατορθώνει θαυμάσια καὶ ἐν τέλει ἀπορροφᾶ στὸν ὀργανισμό του τὴν παρόρμηση αὐτὴ τῶν ἐνστίκτων. Σὲ περίπτωση ὅμως ἀπώθησης, ἡ παρόρμηση αὐτὴ ἀνήκει ἀκόμη στὸ Ἐκεῖνο καὶ τὸ Ἐγώ, ἔχοντας συναίσθηση τῆς ἀδυναμίας του, χρησιμοποιεῖ τότε μιὰ τεχνική, ποὺ κατ' οὐσία μοιάζει μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς φυσιολογικῆς σκέψης. Ἡ σκέψη εἶναι μιὰ δοκιμαστικὴ μέθοδος ποὺ ἐφαρμόζεται μὲ τὴ βοήθεια ἐλαχίστων ποσοτήτων ἐνέργειας. Θυμίζει τὴ μέθοδο τοῦ στρατηγοῦ ποὺ προτοῦ δώσει στὸ σύνολο τῶν στρατευμάτων του τὴ διαταγὴ τῆς προέλασης μετακινεῖ ψεύτικα στρατιωτάκια πάνω στὸ χάρτη. Τὸ Ἐγὼ προκαταλαμβάνει τὴν ἱκανοποίηση τῆς ἀνησυχητικῆς παρόρμησης τῶν ἐνστίκτων καὶ ἐπιτρέπει στὰ αἰσθήματα δυσαρέσκειας νὰ παρουσιασθοῦν στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπίφοβης καὶ ἐπικίνδυνης κατάστασης. Ἔτσι μπαίνει σ' ἐνέργεια ὁ αὐτοματισμὸς τῆς ἀρχῆς τῆς εὐχαρίστησης καὶ δυσαρέσκειας μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀπώθηση τῆς ἐπικίνδυνης παρόρμησης τῶν ἐνστίκτων.

Μιὰ στιγμή, θὰ μοῦ πεῖτε, δὲ σὲ παρακολουθοῦμε! Ἔχετε δίκηο, καὶ γιὰ νὰ σᾶς φανοῦν εὔλογες οἱ ἰδέες ποὺ προτείνονται, πρέπει νὰ τὶς συμπληρώσω μὲ ἄλλες λεπτομέρειες. Πρῶτα-πρῶτα, ὁμολογῶ πὼς δοκίμασα νὰ μεταφράσω στὴ γλῶσσα τῆς φυσιολογικῆς μας σκέψης, ἕνα φαινόμενο ποὺ προφανῶς δὲν ἀνήκει στὴ συνείδηση, οὔτε στὸ προσυνείδητο καὶ ποὺ ἀσφαλῶς ἐνδιαφέρει τὰ φορτία ἐνέργειας ἑνὸς ἀκαθόριστου ὑποστρώματος. Ἡ δυσχέρεια αὐτὴ εἶναι βέβαια ἀναπόφευκτη, ὄχι ὅμως καὶ ἀνυπέρβλητη. Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ διακρίνουμε καλὰ τὶ συμβαίνει κατὰ τὴν ἀπώθηση στὸ Ἐγὼ ἀφ' ἑνὸς καὶ στὸ Ἐκεῖνο ἀφ' ἑτέρου. Περιγράψαμε τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἐγὼ ποὺ

κάνει μιὰ δοκιμαστικὴ ἐνέργεια καὶ μὲ τὸ σῆμα τοῦ ἄγχους προκαλεῖ τὴν ἐκδήλωση τοῦ αὐτοματισμοῦ εὐχαρίστηση-δυσαρέσκεια. Πολλὲς ἀντιδράσεις, κάπου-κάπου ἀρκετὰ πολύπλοκες, μποροῦν νὰ συμβοῦν τότε: ἢ ἡ προσβολὴ τοῦ ἄγχους ἐκδηλώνεται τελείως καὶ τὸ Ἐγὼ ἀδυνατεῖ πιὰ νὰ παίξει ἕνα ὁποιοδήποτε ρόλο στὴ συγκίνηση, ἢ τὸ Ἐγὼ ἀντιτάσσει στὴν ἐνέργεια τῶν ἐνστίκτων δυσαρέσκειας μιὰ ἀντίρροπη ἐνέργεια, ποὺ ἑνώνεται μὲ τὴν ἐνέργεια τῆς ἀπωθημένης συγκίνησης καὶ μπορεῖ νὰ σχηματίσει τὸ σύμπτωμα, ἢ ἀφοῦ συγκρατηθεῖ ἀπὸ τὸ Ἐγὼ νὰ ἐγκατασταθεῖ σ' αὐτό, σὰν ἀντιδραστικὸς σχηματισμός, ὁπότε ἐνισχύονται ὡρισμένες διαθέσεις. Ὅσο ἡ παραγωγὴ τοῦ ἄγχους περιορίζεται περισσότερο σὲ ρόλο ἁπλοῦ σήματος, τόσο περισσότερες ἀμυντικὲς ἀντιδράσεις πρέπει νὰ χρησιμοποιήσει τὸ Ἐγὼ γιὰ νὰ δέσει ψυχολογικὰ ὅ,τι εἶχε ἀπωθηθεῖ, καὶ τόσο περισσότερο τὸ φαινόμενο αὐτὸ θὰ πλησιάσει τὴ φυσιολογικὴ ἀφομοίωση, χωρὶς πάντως νὰ συμπέσει ἀπολύτως μ' αὐτήν. Ἀφοῦ βρισκόμαστε στὸ κεφάλαιο αὐτό, ἂς μείνουμε ἀκόμα λίγο. Εἶναι βέβαια δύσκολο νὰ δώσουμε ἕναν ὁρισμὸ αὐτοῦ ποὺ συνηθίσαμε νὰλέμε *χαρακτῆρα*. Κι' ὅμως μπορέσατε νὰ βεβαιωθεῖτε μόνοι σας πὼς αὐτὸς ἀνήκει ἀποκλειστικὰ στὸ Ἐγὼ καὶ γνωρίσαμε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς παράγοντες ποὺ τὸν προκαλοῦν. Πρῶτα-πρῶτα, τὴ μετατροπὴ τοῦ παληοῦ ἐλέγχου τῶν γονέων σὲ ὑπερ-Ἐγώ, ποὺ εἶναι ὁ σημαντικώτερος καὶ ἀποτελεσματικώτερος ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς παράγοντες· ἀργότερα τὴ συνταύτιση πρὸς τοὺς γονεῖς ἢ πρὸς ἄλλα ἰσχυρὰ πρόσωπα· ὕστερα ἄλλες ἀκόμη συνταυτίσεις, ὑπολείμματα ἐγκαταλελειμμένων ἀντικειμενικῶν σχέσεων. Ἂς προσθέσουμε σ' ὅλα αὐτὰ τοὺς ἀντιδραστικοὺς ἐκείνους σχηματισμούς, ποὺ παίζουν πάντοτε ἕνα ρόλο στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρα, καὶ ποὺ ἀποκτῶνται ἀπὸ τὸ Ἐγὼ μὲ ὁμαλώτερους τρόπους πρῶ-

τα-πρῶτα κατὰ τὶς ἀπωθήσεις του κι' ἔπειτα κατὰ τὴν ἀπόρριψη τῶν ἀνεπιθύμητων παρορμήσεων τῶν ἐνστίκτων.

"Ας γυρίσουμε τώρα πίσω, κι' ἂς ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ 'Εκεῖνο. Τί γίνεται ἡ παρόρμηση κατὰ τὴν ἀπώθηση ; Νά ἕνα πολὺ δύσκολο πρόβλημα. Ποιά τύχη κυρίως περιμένει τὴν ἐνέργεια, τὸ εἰς libido φορτίο τῆς συγκίνησης αὐτῆς καὶ πῶς χρησιμοποιεῖται ; Γιὰ πολὺν καιρὸ νομίσαμε, τὸ θυμᾶστε, πὼς ἡ ἀπώθηση τὴ μετέτρεπε σὲ ἄγχος. Σήμερα δὲν τολμᾶμε πιὰ νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ καὶ θὰ ὁμολογήσουμε πὼς ἡ ἐνέργεια αὐτὴ δὲν ἔχει πάντοτε τὴν ἴδια τύχη. 'Ασφαλῶς ὑπάρχει σχετικὰ μὲ τὴν παρόρμηση ποὺ ἔχει ἀπωθηθεῖ μιὰ στενὴ σχέση μεταξὺ τῶν φαινομένων ποὺ εἶχαν συμβεῖ στὸ 'Εγὼ καὶ αὐτῶν ποὺ εἶχαν συμβεῖ στὸ 'Εκεῖνο, καὶ ἡ σχέση αὐτὴ ὤφειλε νὰ μᾶς εἶναι γνωστή. Πράγματι, ἀφοῦ τονίσαμε τὸ ρόλο ποὺ παίζει στὴν ἀπώθηση ἡ ἀρχὴ τῆς εὐχαρίστησης-δυσαρέσκειας, ποὺ τίθεται σ' ἐνέργεια μὲ τὸ ἄγχος, μποροῦμε νὰ μεταβάλουμε τὶς ἀντιλήψεις μας. 'Η ἀρχὴ αὐτὴ διέπει ἀπόλυτα τὰ φαινόμενα τοῦ 'Εκείνου καὶ προκαλεῖ πάντοτε βαθύτατες μεταβολὲς τῆς προκείμενης παρόρμησης τῶν ἐνστίκτων. Δὲν εἶναι περίεργο πῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρόρμησης εἶναι πολλῶν εἰδῶν καὶ ἔχουν ἕνα περισσότερο ἢ λιγώτερο μεγάλον ἀντίκτυπο. Σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἡ παρόρμηση τῶν ἐνστίκτων ποὺ ἔχει ἀπωθηθεῖ διατηρεῖ τὸ εἰς libido φορτίο της καὶ μένει ἀκέρηα στὸ 'Εκεῖνο, παρ' ὅλη τὴν πίεση ποὺ ἀσκεῖ πάνω της τὸ 'Εγώ. Σ' ἄλλες πάλι περιπτώσεις φαίνεται πὼς ἔχει καταστραφεῖ ὁλότελα καὶ τότε ἡ libido της φαίνεται πὼς ἔχει ἀκολουθήσει ἄλλους δρόμους. 'Υπέθεσα πὼς ἔτσι συνέβαινε ἡ φυσιολογικὴ διάλυση τοῦ συμπλέγματος τοῦ Οἰδίποδα, ποὺ στὶς εὐνοϊκὲς αὐτὲς περιπτώσεις ὄχι μόνο ἀπωθεῖται, ἀλλὰ καὶ καταστρέφεται στὸ 'Εκεῖνο. 'Η κλινικὴ πεῖρα μᾶς

ἔδειξε, ἐξ ἄλλου, πὼς συχνά, ἀντὶ νὰ γίνει ἡ συνήθης ἀπώθηση, παρατηρεῖται ἕνας περιορισμὸς τῆς libido μιὰ ὀπισθοδρόμησή της πρὸς παλαιότερο στάδιο. Φυσικά, ὅλα αὐτὰ δὲ μποροῦν νὰ συμβοῦν παρὰ μόνο στὸ Ἐκεῖνο καὶ μόνο ὑπὸ τὴν ἐπίδραση μιᾶς πάλης ποὺ προκάλεσε τὸ σῆμα κινδύνου. Τὸ καλύτερο παράδειγμα τοῦ φαινόμενου αὐτοῦ μᾶς τὸ δίνει ἡ ἰδεοληψία, ὅπου ἡ ὀπισθοδρόμηση τῆς libido συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀπώθηση.

Φοβᾶμαι πὼς ἡ ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν ἀντιλήψεων σᾶς φαίνεται ἴσως πολὺ σκοτεινή. Θὰ μαντεύετε ἐπίσης πὼς δὲν εἶναι πλήρης. Μ' ὅλο ποὺ λυπᾶμαι πολὺ γιατὶ σᾶς ἀπογοητεύω, σᾶς ἐπαναλαμβάνω πὼς ὁ μόνος μου σκοπὸς εἶναι νὰ σᾶς δώσω μιὰ σύντομη περιγραφὴ τῆς σημασίας τῶν ἐρευνῶν μας καὶ τῶν σκοπῶν ποὺ ἐπιδιώκουμε. Ὅσο προχωροῦμε στὴ μελέτη τῶν ψυχικῶν φαινομένων, καταλαβαίνουμε καλύτερα τὸν πλοῦτο τους καὶ τὸν πολύπλοκο χαρακτῆρα τους. Μερικὲς ἁπλὲς ἐξηγήσεις μᾶς φαίνονται στὴν ἀρχὴ σύμφωνες μὲ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ἀργότερα ἀποδεικνύονται ἀνεπαρκεῖς. Πρέπει νὰ τὶς μεταβάλλουμε συνεχῶς καὶ νὰ τὶς τελειοποιοῦμε. Ὅταν σᾶς μίλησα γιὰ τὴ θεωρία τοῦ ὀνείρου σᾶς εἰσήγαγα σ' ἕναν τομέα ὅπου τίποτε σχεδὸν τὸ καινούργιο δὲ μπόρεσε ν' ἀνακαλυφθεῖ στὰ δέκαπέντε τελευταῖα χρόνια. Τώρα ποὺ πρόκειται γιὰ τὸ ἄγχος ἔχετε μπροστά σας ἕναν τομέα ποὺ βρίσκεται σὲ πλήρη ἐξέλιξη. Ἐξ ἄλλου τὰ καινούργια αὐτὰ γεγονότα δὲ μελετήθηκαν ἀκόμη κατὰ βάθος, καὶ γι' αὐτὸ ἀσφαλῶς ἡ περιγραφή τους εἶναι τόσο δύσκολη. Κάνετε ὑπομονή, σὲ λίγο θὰ μπορέσουμε νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν κουραστικὴ αὐτὴ μελέτη τοῦ ἄγχους χωρὶς νὰ ἔχουμε καταλήξει, τὸ ὁμολογῶ, σὲ ἕνα ἀπολύτως ἱκανοποιητικὸ συμπέρασμα. Θὰ εἴμαστε ὅμως εὐτυχεῖς, γιατὶ θὰ ἔχουμε μπορέσει νὰ κάνουμε μερικὰ βήματα ἐμπρός. Ἐν τῷ μεταξὺ κερ-

δίσαμε μερικὲς καινούργιες ἰδέες. Ἔτσι ἡ μελέτη τοῦ ἄγχους μᾶς παρακινεῖ τώρα νὰ συμπληρώσουμε τὴν περιγραφὴ τοῦ Ἐγώ. Ἔχουμε πεῖ πὼς τὸ Ἐγὼ ἀποδεικνύεται πολὺ ἀδύνατο ἀπέναντι στὸ Ἐκεῖνο. Εἶναι πιστός του ὑπηρέτης καὶ φροντίζει νὰ ἱκανοποιεῖ τὶς ἐπιθυμίες του καὶ νὰ ἐκτελεῖ τὶς διαταγές του. Δὲν πρόκειται νὰ τὸ ἀναιρέσουμε, πρέπει ὅμως ν' ἀναγνωρίσουμε πὼς τὸ Ἐγὼ αὐτὸ εἶναι καλύτερα ὀργανωμένο καὶ καλύτερα προσαρμοσμένο πρὸς τὴν πραγματικότητα. Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ὑπερβάλλουμε τὴ διάκριση αὐτή, οὔτε νὰ μᾶς φανεῖ περίεργο ἂν τὸ Ἐγὼ ἀσκεῖ κάποια ἐπίδραση στὰ φαινόμενα ποὺ ἐκτυλίσσονται στὸ Ἐκεῖνο. Ἔτσι νομίζω, κινεῖ μὲ τὸ σῆμα κινδύνου τὴν πανίσχυρη σχεδὸν ἀρχὴ τῆς εὐχαρίστησης - δυσαρέσκειας. Θὰ ἀναγνωρίσουμε ὅμως πὼς μόλις τὴν κινήσει, προδίνει πάλι τὴν ἀδυναμία του, ἐγκαταλείποντας, μὲ τὴν ἀπώθηση, μέρος τοῦ ἀμυντικοῦ του ὀργανισμοῦ, καὶ δεχόμενο νὰ βλέπει πάντοτε τὴν παρόρμηση τῶν ἐνστίκτων νὰ ξεφεύγει ἀπ' τὴν ἐπιρροή του.

Μιὰ παρατήρηση ἀκόμη, σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ ἄγχους. Ὁ νευρωτικὸς φόβος μεταβλήθηκε μὲ τὴν ἀνάλυσή μας, σὲ πραγματικὸ φόβο, σὲ φόβο μερικῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων. Δὲ μποροῦμε νὰ περιοριστοῦμε στὸ σημεῖο αὐτὸ κι' εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ κάνουμε ἕνα βῆμα ἀκόμη, ἀλλὰ τὴ φορὰ αὐτὴ ἕνα βῆμα πρὸς τὰ πίσω. Διερωτῶμαι τὶ ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα τὸν κίνδυνο, τὶ φοβᾶται ὁ ἄνθρωπος στὴν προκείμενη ἐπίφοβη κατάσταση. Ἀσφαλῶς δὲν φοβᾶται μήπως τραυματιστεῖ. Ἀντικειμενικὰ ὁ τραυματισμὸς μπορεῖ νὰ μὴν ἔχει καμμιὰ σημασία ἀπὸ ψυχικὴ ἄποψη. Ὁ ἄνθρωπος φοβᾶται μᾶλλον τὴ μεταβολὴ ποὺ ὁ τραυματισμὸς αὐτὸς μπορεῖ νὰ προκαλέσει στὴν ψυχική του ζωή. Ἡ γέννησή, παραδείγματος χάρη, ποὺ τὴ θεωροῦμε σὰν πρότυπο τῆς κατάστασης ποὺ δημιουργεῖ τὸ ἄγχος, δύσκολα

μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν βλάβη,μ᾽ὅλο ποὺ πάντα εἶναι δυνατὸ νὰ καταλήξει σὲ τραυματισμό. Τὸ σπουδαῖο σημεῖο, στὴ γέννηση, ὅπως καὶ σὲ κάθε ἐπικίνδυνη κατάσταση, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐμφανίζεται στὸν ψυχισμὸ τοῦ ἀτόμου μιὰ κατάσταση μεγάλης τάσης. Τὸ ἄτομο τὴν αἰσθάνεται σὰ δυσαρέσκεια, χωρὶς ὅμως νὰ μπορεῖ ν᾽ ἀπαλλαγεῖ ἀπ᾽ αὐτήν. Ἂν ὀνομάσουμε «τραυματικὴ κατάσταση» τὴν κατάσταση ἐκείνη ὅπου οἱ προσπάθειες τῆς ἀρχῆς τῆς εὐχαρίστησης ἀποτυγχάνουν, καὶ ἐξετάσουμε τὴ σειρὰ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπ᾽ τὸ νευρωτικὸ ἄγχος, τὸ πραγματικὸ ἄγχος καὶ τὴν ἐπικίνδυνη κατάσταση, καταλήγουμε στὸ ἑξῆς ἁπλὸ συμπέρασμα: Τὸ ἐπίφοβο πρᾶγμα, τὸ ἀντικείμενο τοῦ ἄγχους, εἶναι πάντοτε ἡ ἐμφάνιση ἑνὸς τραυματικοῦ παράγοντα ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ ἀπομακρυνθεῖ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς εὐχαρίστησης. Βλέπουμε ἀμέσως πὼς ἡ ἀρχὴ αὐτὴ δὲν ἀρκεῖ γιὰ νὰ μᾶς προφυλάξει ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς βλάβες, ἀλλὰ μόνο ἀπὸ κάποια βλάβη ποὺ μπορεῖ ν᾽ ἀπειλήσει τὴν ψυχική μας οἰκονομία. Ἡ ἀρχὴ τῆς εὐχαρίστησης καὶ τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης καθόλου δὲν ἀλληλοβοηθοῦνται ἀπ᾽ τὴν πρώτη στιγμή. Μεταξύ τους ὑπάρχει μεγάλη ἀπόσταση. Ὑπάρχει ὅμως κάτι ποὺ ἴσως μᾶς δώσει τὴ λύση ποὺ γυρεύουμε. Πράγματι βλέπουμε ἐδῶ πὼς ἐξετάζουμε μεγέθη ποὺ εἶναι σχετικά. Ἡ σοβαρότητα τῆς ἐπικίνδυνης κατάστασης ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἀθροίσματος τῶν συγκινήσεων ποὺ ἐπηρεάζουν τὸν τραυματικὸ παράγοντα ποὺ παραλύει τὴ δράση τῆς ἀρχῆς τῆς εὐχαρίστησης. Καὶ ἂν πράγματι συμβαίνει αὐτό, ἂν τὸ αἴνιγμα μπορεῖ νὰ λυθεῖ μὲ μιὰ τόσο ἁπλὴ πρόταση, γιατί ν᾽ ἀρνηθοῦμε στοὺς παράγοντες αὐτοὺς τὴ δυνατότητα νὰ ἐκδηλωθοῦν καὶ χωρὶς ἀκόμη νὰ ὑπάρχει ἐπικίνδυνη κατάσταση; Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ ἄγχος δὲν θὰ ἦταν ἁπλὸ σῆμα ἀλλὰ θὰ παρουσιαζόταν σὰ νέος σχηματισμὸς καὶ θὰ ὀφει-

λόταν σὲ νέα αἴτια. Ἡ κλινικὴ πεῖρα μᾶς διδάσκει πὼς πράγματι αὐτὸ συμβαίνει. Μόνο οἱ κατοπινὲς ἀπωθήσεις παρουσιάζουν τὸ μηχανισμὸ ποὺ περιγράψαμε πάρα πάνω, ὅπου τὸ ἄγχος ἐμφανίζεται σὰ σῆμα μιᾶς παλῃᾶς ἐπικίνδυνης κατάστασης. Οἱ πρῶτες ἀπωθήσεις, οἱ πρωτόγονες, δημιουργοῦνται ἀμέσως ὅταν ἐξ αἰτίας μερικῶν τραυματικῶν παραγόντων, τὸ Ἐγὼ προσκρούει σὲ μιὰ ὑπερβολικὰ μεγάλη ἀπαίτηση τῆς libido καὶ ξαναδημιουργοῦν τὸ ἄγχος του κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τῆς γέννησης. Ἀσφαλῶς τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ ὅταν τὸ ἄγχος ἐμφανίζεται σὰ νευρωτικὸ ἄγχος, ἔπειτα ἀπὸ σωματικὴ διαταραχὴ τῆς γενετήσιας λειτουργίας. Δὲν ἰσχυριζόμαστε πιὰ πὼς ἡ ἴδια ἡ libido μεταβάλλεται σὲ ἄγχος, ἀλλὰ τίποτα δὲ φαίνεται ν' ἀντιτίθεται στὴν ἰδέα τῆς διπλῆς προέλευσης τοῦ ἄγχους, ποὺ μπορεῖ νὰ προέρχεται ἀπ' εὐθείας ἀπ' τὸν τραυματικὸ παράγοντα, ἢ πάλι νὰ εἶναι τὸ σῆμα νέας ἀπειλῆς τοῦ παράγοντα αὐτοῦ.

Θὰ εἶσθε ἴσως εὐχαριστημένοι ἐπειδὴ τελειώσαμε τὸ ζήτημα τοῦ ἄγχους. Δὲ θὰ ἔχετε ὅμως κερδίσει τίποτα, γιατὶ μπαίνουμε σ' ἕνα θέμα ἐπίσης δύσκολο. Πρόκειται νὰ σᾶς ἀναπτύξω τὴ θεωρία τῆς libido, τὴ θεωρία τῶν ἐνστίκτων. Στὸ ζήτημα αὐτὸ οἱ ἰδέες μας ἔχουν ἐπίσης ἐξελιχθεῖ ἀλλὰ οἱ πρόοδοι ποὺ ἔχουμε κάνει δὲν εἶναι τόσο σημαντικὲς ὥστε ν' ἀξίζει νὰ καταβάλει κανεὶς προσπάθεια γιὰ νὰ τὶς ἀντιληφθεῖ. Στὸν τομέα αὐτὸν προχωροῦμε ψηλαφώντας, γυρεύουμε νὰ προσανατολιστοῦμε, ν' ἀνακαλύψουμε νέες προοπτικές. Θέλω ἁπλῶς νὰ σᾶς κάνω μάρτυρες τῶν προσπαθειῶν μας. Κι' ἐδῶ πρέπει πάλι νὰ γυρίσω πρὸς τὰ πίσω. Ἡ θεωρία τοῦ ἐνστίκτου, εἶναι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἡ μυθολογία μας. Τὰ ἔνστικτα εἶναι μυθικὰ ὄντα, ἐξαίσια, ἀλλὰ ποὺ δὲν ἔχουν ὁριστεῖ σαφῶς. Δὲ μποροῦμε νὰ συνεχίσουμε τὸ ἔργο μας χωρὶς νὰ τὰ ὑπολογίσουμε, ἀλλὰ

καὶ δὲν εἴμαστε βέβαιοι ὅτι τὰ ἀντιλαμβανόμαστε καθαρά. Ξέρετε πῶς φαντάζεται συνήθως ὁ κόσμος τὰ ἔνστικτα. Δημιούργησε ἔνστικτα γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ σ' ὅλες τὶς ἀνάγκες: ἔνστικτα περηφάνειας, μίμησης, χαρτοπαιξίας, κοινωνικὰ καὶ ἄλλα πολλά. Τὰ μελετοῦν χωριστά, δίνοντας στὸ καθένα τους ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ κι' ἔπειτα παύουν ν'ἀσχολοῦνται μ' αὐτά. 'Από καιρὸ διαισθανόμαστε ὅτι πίσω ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μικρῶν αὐτῶν ἐνστίκτων κρυβόταν κάτι τὸ δυνατό, τὸ σοβαρό, κάτι ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸ πλησιάσει κανεὶς μὲ προσοχή. Δειλὰ - δειλά, μάθαμε νὰ κάνουμε ἕνα πρῶτο βῆμα, μὲ τὴν ἰδέα πὼς ἂν διακρίναμε δυὸ εἴδη ἐνστίκτων, κατὰ τὶς δυὸ μεγάλες ἀνάγκες μας, τὴν πεῖνα καὶ τὸν ἔρωτα, τὸ πιθανώτερο ἦταν νὰ μὴν παραπλανηθοῦμε. Ὅσο καὶ ἂν γενικὰ ζητᾶμε νὰ διαφυλάξουμε τὴν ἀνεξαρτησία τῆς ψυχολογίας ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀναγνωρίσουμε πὼς στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ψυχολογία ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἕνα ἀναμφισβήτητο βιολογικὸ γεγονός, τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἔμβιο ὂν τείνει πρὸς δύο σκοπούς: τὴ συντήρηση τοῦ ἀτόμου καὶ τὴ διατήρηση τοῦ εἴδους, καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ σκοποὶ δὲ φαίνονται ἀλληλένδετοι οὔτε φαίνεται νὰ ἔχουν μεταξύ τους κοινὰ χαρακτηριστικά. Καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ συχνὰ ὁ ἕνας ἀντιτίθεται στὸν ἄλλον.

Πρέπει λοιπὸν ν' ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μὲ τὴ βιολογικὴ ψυχολογία καὶ νὰ μελετήσουμε τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα ποὺ συνοδεύουν τὰ βιολογικά. Οἱ παρορμήσεις τοῦ 'Εγὼ καὶ οἱ «γενετήσιες παρορμήσεις» παραλήφτηκαν ἀπὸ τὴν ψυχανάλυση ἀκριβῶς λόγω τῆς ἀντίληψης αὐτῆς. Μεταξὺ τῶν πρώτων κατατάξαμε ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ συντήρηση, τὴ διεκδίκηση, τὴν εὔρυνση τῆς προσωπικότητας. Στὰ δεύτερα ἀποδώσαμε ὅλο τὸν πλοῦτο ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ γενετήσια ζωὴ τοῦ παιδιοῦ καὶ ἡ γενετήσια διαστροφή. Ἡ μελέτη

ὅμως τῶν νευρώσεων μᾶς ἔδειξε πὼς τὸ Ἐγὼ εἶναι μιὰ περιοριστικὴ καὶ ἀπωθητικὴ δύναμη κι' ὅτι περιορίζει καὶ ἀπωθεῖ τὶς γενετήσιες παρορμήσεις. Ἔτσι νομίσαμε ὅτι ἐγγίσαμε ὄχι μόνο τὴ διαφορὰ ἀλλὰ καὶ τὴ διαμάχη ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο ὁμάδων τῶν ἐνστίκτων. Στὴν ἀρχὴ ἀσχοληθήκαμε ἀποκλειστικὰ μὲ τὶς γενετήσιες παρορμήσεις καὶ ὠνομάσαμε libido τὴν ἐνέργεια ποὺ φέρνουν οἱ παρορμήσεις αὐτές. Μελετώντας τες προσπαθήσαμε νὰ δώσουμε μιὰ σαφῆ ἰδέα γιὰ τὴ φύση καὶ τὴ λειτουργία τῶν ἐνστίκτων. Αὐτὴ τὴ θέση πῆρε ἡ θεωρία τῆς libido.

Ἡ παρόρμηση διακρίνεται ἀπ' τὸ ἐρέθισμα, γιατὶ προέρχεται ἀπὸ πηγὲς ἐρεθισμοῦ ποὺ βρίσκονται μέσα στὸ σῶμα, γιατὶ ἐνεργεῖ σὰ σταθερὴ δύναμη καὶ γιατὶ τὸ ἄτομο δὲ μπορεῖ νὰ τῆς ξεφύγει, ὅπως θὰ μποροῦσε προκειμένου γιὰ ἕνα ἐξωτερικὸ ἐρέθισμα. Στὴ μελέτη τοῦ ἐνστίκτου, διακρίνουμε τὴν πηγή του, τὸ ἀντικείμενό του καὶ τὸ σκοπό του. Ἡ πηγή του εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ αἰτία ἐρεθισμοῦ καὶ σκοπός του εἶναι νὰ καταπραΰνει τὸν ἐρεθισμὸ αὐτόν. Τὸ ἔνστικτο γίνεται ψυχικὰ ἐνεργό, βαδίζοντας ἀπ' τὴν πηγὴ στὸ σκοπό. Τὸ φανταζόμαστε σὰν ὡρισμένη ποσότητα ἐνέργειας, ποὺ τείνει πρὸς μιὰ ὡρισμένη διεύθυνση, καὶ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ὤθηση τοῦ ἔδωσε τὸ ὄνομα «παρόρμηση». Συνηθίζουν πολλοὶ νὰ μιλᾶνε γιὰ ἐνεργητικὰ καὶ παθητικὰ ἔνστικτα. Θὰ ἦταν προτιμότερο νὰ ποῦνε πὼς τὰ ἔνστικτα τείνουν πρὸς ἐνεργητικοὺς ἢ παθητικοὺς σκοπούς. Πάντως χρειάζεται νὰ ἐκδηλωθεῖ κάποια ἐνεργητικότητα, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται νὰ φτάσει κανεὶς σὲ παθητικὸ σκοπό. Συχνὰ τὸ ὑποκείμενο βρίσκει τὸ σκοπὸ αὐτὸν στὸ ἴδιο τὸ σῶμα του, συνήθως ὅμως παρεμβάλλεται ἕνα ἀντικείμενο, ὅπου τὸ ἔνστικτο μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὸν ἐξωτερικό του σκοπό. Ὅσον ἀφορᾶ τὸν ἐσωτερικὸ σκοπό, αὐτὸς ἀποτελεῖται πάντοτε ἀπ' τὴ σωματικὴ μεταβολὴ ποὺ γίνεται ἀντιληπτὴ ὡς εὐχαρίστηση.

Τὸ ἔνστικτο, λόγῳ τῶν σχέσεών του μὲ τὴ σωματικὴ πηγή, ἀποκτᾶ μήπως καμμιὰ εἰδικὴ ἐνέργεια; Τί εἴδους εἶναι τότε ἡ ἐνέργεια αὐτή; Τὸ ἀγνοοῦμε. Τὰ ψυχαναλυτικά μας πειράματα μᾶς ἔδειξαν ὅτι παρορμήσεις τῶν ἐνστίκτων ποὺ προέρχονται ἀπ' ὁποιαδήποτε πηγή, μποροῦν θαυμάσια νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὶς παρορμήσεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἄλλη πηγή, καὶ νὰ ἔχουν τὴν ἴδια τύχη μ' αὐτές. Ἂς ὁμολογήσουμε ἐν τούτοις πὼς ὅλα αὐτὰ δὲν ἐξηγήθηκαν ἀκόμα τελείως. Ἡ σχέση τοῦ ἐνστίκτου μὲ τὸ σκοπὸ καὶ μὲ τὸ ἀντικείμενο ποικίλλει καὶ αὐτή, καὶ ὁ ἕνας σκοπὸς μπορεῖ ν' ἀντικατασταθεῖ μὲ ἄλλον, ἀλλὰ μὲ ἀκόμη μεγαλύτερη εὐκολία γίνεται ἡ ἀντικατάσταση τοῦ ἀντικειμένου. Ὀνομάσαμε *ἔξαρση* μερικὲς μεταβολὲς σκοποῦ, μερικὲς ἀντικαταστάσεις ἀντικειμένου ποὺ ἀποκτοῦν κοινωνικὴ ἀξία. Ξέρουμε πὼς μερικὰ ἔνστικτα συναντοῦν ἐμπόδια καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ φτάσουν τὸ σκοπό τους. Πρόκειται γιὰ τὶς γνωστῆς προέλευσης παρορμήσεις ἐκεῖνες τῶν ἐνστίκτων, ποὺ τείνουν πρὸς ὡρισμένο σκοπό, ἀλλὰ ποὺ δὲν κατορθώνουν νὰ ἱκανοποιηθοῦν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μιὰ μόνιμη κατάληψη τοῦ ἀντικείμενου καὶ μιὰ μόνιμη τάση. Στὴν κατηγορία αὐτὴ πρέπει νὰ κατατάξουμε, παραδείγματος χάρη, τὰ φλογερὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα, ποὺ δὲν καταλήγουν ποτὲ στὴν ἱκανοποίηση τῆς γενετήσιας ἀνάγκης ποὺ τὰ προκάλεσε. Βλέπετε ὅτι ἡ τύχη τῶν ἐνστίκτων καὶ ὁ χαρακτήρας τους δὲ μᾶς εἶναι ἀκόμη τελείως γνωστά. Ἂς μὴν ξεχνᾶμε πὼς πρέπει νὰ γίνει καὶ μιὰ ἄλλη ἀκόμη διάκριση μεταξὺ τῶν γενετήσιων παρορμήσεων καὶ τῶν παρορμήσεων τῆς αὐτοσυντήρησης. Ἡ διάκριση αὐτὴ θὰ εἶχε μεγάλη σημασία ἂν ἀφοροῦσε ὁλόκληρη τὴν ὁμάδα. Τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν γενητήσιων παρορμήσεων εἶναι ἡ πλαστικότητά τους, ἡ εὐκολία τους νὰ μεταβάλλουν τὸ σκοπό τους, ἡ εὐκολία νὰ ἀνταλάσσουν μιὰ ὁποιαδήποτε ἀπ' τὶς ἱκανοποιήσεις τους μὲ

ἄλλη, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι μποροῦν ν' ἀναβάλλουν τὴν ἱκανοποίησή τους, ὅπως εἴδαμε νὰ συμβαίνει στὴν περίπτωση τῶν παρορμήσεων ποὺ συναντοῦν ἐμπόδια. Ἀπὸ πρώτη ἄποψη φαίνεται πὼς τὰ ἔνστικτα αὐτοσυντήρησης δὲν ἔχουν τοὺς χαρακτῆρες αὐτούς, πὼς εἶναι ἀκλόνητα, πὼς δὲ μποροῦν νὰ ἀναβάλλουν τὶς ἐκδηλώσεις τους, πὼς εἶναι ἐπιτακτικώτερα καὶ πὼς οἱ σχέσεις τους, τόσο πρὸς τὴν ἀπώθηση, ὅσο καὶ πρὸς τὸ ἄγχος, εἶναι διαφορετικές. Ἂν ὅμως σκεφτοῦμε καλύτερα, θὰ δοῦμε ὅτι οἱ ἰδιότητες αὐτὲς δὲν εἶναι φανερὲς σὲ ὅλα τὰ ἔνστικτα τοῦ Ἐγώ, πὼς παρατηροῦνται μόνο στὴν πεῖνα καὶ τὴ δίψα, καὶ πὼς προφανῶς στηρίζονται σὲ μιὰ ἰδιορυθμία τῶν πηγῶν τῶν δυὸ αὐτῶν ἐνστίκτων. Ἡ δυσχέρεια προέρχεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲ μελετήσαμε ξεχωριστὰ τὶς μεταβολὲς ποὺ ὑφίστανται ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ὀργανωμένου Ἐγὼ οἱ παρορμήσεις ἐκεῖνες τῶν ἐνστίκτων ποὺ ἀρχικὰ εἶναι συνδεδεμένες μὲ τὸ Ἐκεῖνο.

Προχωροῦμε σὲ σταθερώτερο ἔδαφος, ὅταν μελετᾶμε μὲ ποιὸ τρόπο ἡ ζωὴ τῶν παρορμήσεων ἐξυπηρετεῖ τὶς γενετήσιες λειτουργίες. Οἱ γνῶμες μας στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι σταθερές. Τὶς ξέρετε ἤδη: δὲ μποροῦμε νὰ μιλᾶμε γιὰ ἕνα μοναδικὸ ἔνστικτο, ποὺ νὰ τείνει ἀπ' τὴν πρώτη στιγμή, πρὸς τὸ σκοπὸ τῆς γενετήσιας λειτουργίας, πρὸς τὴν ἕνωση δηλαδὴ τῶν δυὸ γενετήσιων κυττάρων. Ἀντίθετα παρατηροῦμε πλῆθος μερικῶν παρορμήσεων, ποὺ προέρχονται ἀπὸ διάφορα μέρη καὶ διάφορες περιοχὲς τοῦ σώματος καὶ εἶναι ἀρκετὰ ἀνεξάρτητες ἡ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλη. Οἱ παρορμήσεις αὐτὲς ἀναζητοῦν τὴν ἱκανοποίησή τους καὶ τὴ βρίσκουν σ' αὐτὸ ποὺ μποροῦμε ν' ἀποκαλέσουμε *«ὀργανικὴ εὐχαρίστηση»*. Ἀπ' τὶς *ἐρωτογόνες ζῶνες,* ἡ τελευταία σὲ σειρὰ ἀρχαιότητας εἶναι τὰ γεννητικὰ ὄργανα καὶ δὲ μποροῦμε νὰ μὴ χαρακτηρίσουμε σὰ γενετήσια τὴν ὀργανικὴ εὐχα-

ρίστηση πού μποροῦν νὰ προκαλέσουν. Οἱ τάσεις αὐτὲς πρὸς τὴν εὐχαρίστηση δὲ διατηροῦνται ὅμως στὴν ὁριστικὴ ὀργάνωση τῆς γενετήσιας λειτουργίας· μερικὲς ἀπ' αὐτὲς δὲ μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ ἀπομακρύνονται, εἴτε μὲ ἀπώθηση, εἴτε μὲ κανέναν ἄλλον τρόπο· ἄλλες ἀποτραβιόνται ἀπ' τὸ σκοπό τους, κατὰ τὸν περίεργο τρόπο πού περιγράψαμε, καὶ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν ἐνίσχυση ἄλλων τάσεων, καὶ ἄλλες πάλι περιορίζονται σὲ δευτερεύοντες ρόλους καὶ χρησιμεύουν στὴν ἐκτέλεση προπαρασκευαστικῶν πράξεων καὶ τὴν παραγωγὴ προκαταρτικῆς ἡδονῆς. Ἀκούσατε ὅτι κατὰ τὴν ἐξέλιξη αὐτή, πού γίνεται πολὺ σιγά, μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε διάφορα στάδια προσωρινῆς ὀργάνωσης καὶ πῶς τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ τῆς γενετήσιας λειτουργίας μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐξηγήσουμε τὶς διαστροφές της καὶ τὶς ἐπεκτάσεις της. Ἀποκαλοῦμε ***στοματικὸ στάδιο*** τὸ ἀρχαιότερο ἀπ' τὰ προγεννητικὰ αὐτὰ στάδια, ἐκεῖνο ὅπου χάρη στὸν τρόπο διατροφῆς τοῦ βρέφους, ἡ στοματικὴ ἐρωτογόνα ζώνη εἶναι ἡ κυριώτερη ἐρωτογόνα ζώνη σ' αὐτὸ πού μποροῦμε ν' ἀποκαλέσουμε γενετήσια δράση τῆς περιόδου αὐτῆς τῆς ζωῆς. Στὸ δεύτερο στάδιο ἐμφανίζονται οἱ ***σαδιστικὲς*** καὶ οἱ ***ἑδραῖες*** παρορμήσεις, πού ἀσφαλῶς συμπίπτουν μὲ τὴν ὀδοντοφυΐα, τὴν ἀνάπτυξη τῶν μυῶν καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς θέλησης στὸ σφιγκτῆρα τοῦ πρωκτοῦ. Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις ἔχουν γίνει γιὰ τὴν ἐκπληκτικὴ αὐτὴ περίοδο. Τὸ τρίτο στάδιο εἶναι τὸ ***φαλλικὸ*** στάδιο, ὅταν τὸ ἀνδρικὸ μόριο, ἢ τὸ ἀντίστοιχό του στὸ κορίτσι παίρνει καὶ στὰ δύο φῦλα μιὰ σημασία, πού δὲ μποροῦμε νὰ τὴν παραβλέψουμε. Τὴν ὀνομασία ***γεννητικὸ στάδιο*** τὴν κρατήσαμε γιὰ τὴν ὁριστικὴ ὀργάνωση. Εἶναι τὸ στάδιο πού ἐπικρατεῖ μετὰ τὴν ἥβη καὶ ὅπου τέλος ἐκδηλώνεται τὸ γυναικεῖο ὄργανο πολὺ μετὰ τὸ ἀνδρικό.

Ἀσφαλῶς ὅλα αὐτὰ τὰ ἔχουμε πεῖ καὶ ἄλλοτε,

ἀλλὰ τὴ φορὰ αὐτὴ δὲ θ' ἀναφέρω μερικὲς ἀντιλήψεις, ποὺ δὲν παύουν ὅμως νὰ διατηροῦν τὴν ἀξία τους. Ἡ ἐπανάληψη ἦταν ἀναγκαία γιατὶ μᾶς ἐπέτρεψε νὰ συνδέσουμε τὰ καινούργια μας δεδομένα πρὸς τὰ παλαιὰ αὐτὰ δεδομένα.Κολακευόμαστε ὅτι ὄχι μόνο μάθαμε πολλὰ πράγματα γιὰ τὶς πρωτόγονες μορφὲς ὀργάνωσης τῆς libido, ἀλλὰ καὶ γιατὶ εἴμαστε σὲ θέση νὰ καταλάβουμε καλύτερα τὰ γεγονότα ποὺ μᾶς εἶναι ἤδη γνωστά. Θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς τὸ ἀποδείξω αὐτὸ ἀναφέροντας μερικὰ παραδείγματα. Ὁ Ἄμπρααμ ἀπέδειξε τὸ 1924 ὅτι στὸ σαδιστικὸ ἑδραῖο στάδιο μποροῦμε νὰ διακρίνουμε δυὸ φάσεις. Στὴν πρώτη προέχουν οἱ καταστρεπτικὲς τάσεις, οἱ τάσεις ἐκμηδένισης καὶ ἀπώλειας, ἐνῶ ἀντίθετα στὴν ἄλλη προέχουν οἱ ἀντικειμενικὰ φιλικὲς τάσεις τῆς στοργῆς καὶ τῆς κατοχῆς. Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ στάδιο παρουσιάζεται ἡ φροντίδα γιὰ τὸ ἀντικείμενο, πρόδρομος μιᾶς κατοπινῆς ἐρωτικῆς τάσης. Ὅλα τείνουν νὰ μᾶς δείξουν πὼς καὶ στὸ στοματικὸ στάδιο μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε μιὰ τέτοια ὑποδιαίρεση. Στὸ πρῶτο ὑποστάδιο πρόκειται ἁπλῶς γιὰ μιὰ ἐνσωμάτωση τοῦ ἀντικειμένου διὰ τοῦ στόματος καὶ δὲν ὑπάρχει διττότητα στὶς σχέσεις πρὸς τὸ ἀντικείμενο (τὸ μητρικὸ μαστό). Ἡ δεύτερη φάση χαρακτηρίζεται ἀπ' τὴν ὀδοντοφυΐα καὶ μπορεῖ ν' ἀποκληθεῖ σαδιστικὴ στοματικὴ φάση. Σ' αὐτὴν ἐκδηλώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ διττότητα. Οἱ ἐκδηλώσεις τῆς διττότητας ξεκαθαρίζουν ἀκόμη περισσότερο στὴν ἑπόμενη φάση, τὴ σαδιστικὴ ἑδραία φάση. Βλέπουμε τὴ χρησιμότητα τῶν νέων αὐτῶν διακρίσεων ὅταν ζητᾶμε, ὅπως συμβαίνει σὲ μερικὲς νευρώσεις— τὴν ἰδεοληψία, τὴ μελαγχολία—τὶς καταστάσεις τῆς ἐξέλιξης τῆς libido ποὺ προδιέθεσαν στὶς νευρώσεις αὐτές. Θυμηθεῖτε τὸ μάθημα σχετικὰ μὲ τὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς σταθεροποίησης τῆς libido, τῆς προδιάθεσης καὶ τῆς ὑποστροφῆς.

Ἡ ἀντίληψή μας γιὰ τὶς φάσεις τῆς libido ἐξελίχτηκε κάπως. Ἄλλοτε πιστεύαμε πὼς κάθε μιὰ ἀπ' τὶς φάσεις αὐτὲς χανότανε καὶ ἀντικαθιστόταν ἀπ' τὴν ἑπόμενη φάση. Σήμερα δεχόμαστε πὼς κάθε φάση ἀφίνει τὰ ἴχνη της στοὺς κατοπινοὺς σχηματισμούς, καὶ ὅτι τὰ ἴχνη αὐτὰ μποροῦν πάντοτε νὰ βρεθοῦν στὴν οἰκονομία τῆς libido καὶ στὸ χαρακτῆρα τοῦ ἀτόμου. Ἄλλες, ἀκόμη σημαντικώτερες μελέτες, μᾶς ἔδειξαν ὅτι σὲ μερικὲς παθολογικὲς καταστάσεις ὑπάρχει συχνὰ ὀπισθοδρόμηση πρὸς παλαιότερες φάσεις. Μερικὲς μάλιστα μορφὲς νόσων χαρακτηρίζονται ἐξ ἄλλου ἀπ' τὴν ὀπισθοδρόμηση αὐτή. Δὲ μπορῶ ὅμως νὰ ἐπεκταθῶ ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, ποὺ ἀφορᾶ τὴν εἰδικὴ ψυχολογία τῶν νευρώσεων.

Ἐκεῖνο ποὺ κυρίως μᾶς ἐπέτρεψε νὰ μελετήσουμε τὴ μετατροπὴ τῶν παρορμήσεων, καθὼς καὶ ἄλλα ἀνάλογα φαινόμενα, εἶναι ὁ ἑδραῖος ἐρωτισμός, τὰ ἐρεθίσματα ποὺ προέρχονται ἀπ' τὴν ἑδραία ἐρωτογόνα ζώνη, καὶ μὲ ἔκπληξη εἴδαμε τί διαφορετικὲς χρήσεις ἔχουν οἱ συγκινήσεις ποὺ προέρχονται ἀπ' τὶς παρορμήσεις αὐτές. Ὁ ρόλος τῆς ἑδραίας ζώνης κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς γενετήσιας λειτουργίας περιφρονήθηκε πάντοτε, καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι εὔκολο νὰ ξεχάσει κανεὶς τὴν περιφρόνηση αὐτή. Ἂς θυμηθοῦμε ἐν τούτοις πὼς ὁ Ἄμπρααμ μᾶς προτρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι ἐμβρυολογικὰ ὁ πρωκτὸς ἀντιστοιχεῖ στὸ πρωτόγονο στόμα, ποὺ ἔπειτα μεταφέρθηκε στὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ ἐντέρου. Μαθαίνουμε ἐπίσης ὅτι ἡ περιφρόνηση τῶν περιττωμάτων προκαλεῖ τὴ μεταφορὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ τῶν παρορμήσεων πρὸς ἀντικείμενα ἱκανὰ νὰ θεωρηθοῦν σὰ δῶρα. Αὐτὸ εἶναι πολὺ λογικό, γιατὶ τὰ περιττώματα εἶναι τὸ πρῶτο δῶρο ποὺ μπορεῖ τὸ βρέφος νὰ δώσει γιὰ δεῖγμα τῆς ἀγάπης του στὸ πρόσωπο ποὺ τὸ περιποιεῖται· ἀργότερα, χάρη σὲ μιὰ μεταβολὴ ἔννοιας, τὸ παληὸ ἐνδιαφέρον μετατοπίζεται στὸ *χρυσὸ* καὶ

τὸν *ἄργυρο*, ἐνῶ σύγχρονα συντελεῖ στὴν κατεύθυνση τῶν συναισθημάτων πρὸς τὸ ***παιδὶ*** καὶ τὸ ***πέος***. Ὅλα τὰ παιδιὰ μένουν γιὰ πολὺν καιρὸ ὀπαδοὶ τῆς ἰδέας ὅτι τὰ παιδιὰ ὅπως καὶ τὰ περιττώματα βγαίνουν ἀπ' τὸν πρωκτό. Ἡ ἀποπάτηση εἶναι ἔτσι μιὰ παράσταση τῆς γέννησης. Ἀλλὰ τὸ πέος ἔχει κι' αὐτὸ ἕναν πρόδρομο καὶ ὁ πρόδρομος αὐτὸς εἶναι τὸ περίττωμα, ποὺ γεμίζει καὶ ἐρεθίζει τὸν ἐντερικὸ βλενογόνο. Ὅταν τὸ παιδὶ μαθαίνει, πρὸς μεγάλη του λύπη, ὅτι μερικὰ ἀνθρώπινα πλάσματα δὲν ἔχουν τέτοιο ὄργανο, σχηματίζει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ πέος μπορεῖ νὰ ἀποσπασθεῖ ἀπ' τὸ σῶμα, καὶ πὼς ἔτσι εἶναι ἀνάλογο τελείως μὲ τὸ περίττωμα, τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας, ποὺ δεχόμαστε νὰ τὸ χάσουμε. Ἔτσι ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ ἑδραίου ἐρωτισμοῦ μεταφέρεται στὸ πέος. Ἐν τούτοις τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ προκαλεῖ τὸ ὄργανο αὐτὸ ἔχει καὶ μιὰ ἄλλη ρίζα, δυνατότερη ἴσως ἀπ' τὴ ρίζα τοῦ ἑδραίου ἐρωτισμοῦ. Ἡ ρίζα αὐτὴ βρίσκεται στὸ στοματικὸ ἐρωτισμό. Πράγματι, μόλις τελειώνει ὁ θηλασμός, τὸ πέος κληρονομεῖ τὰ αἰσθήματα ποὺ ἔτρεφε τὸ παιδὶ γιὰ τὸ μητρικὸ μαστό. Ἂν ἀγνοήσουμε τὶς βαθειὲς αὐτὲς σχέσεις, δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ καταλάβουμε τὶς ἰδέες ἐκεῖνες ποὺ ἐπηρεάζονται ἀπ' τὸ ἀσυνείδητο καὶ τὶς χαρακτηριστικὲς ἀναλογίες τῶν λέξεων. Περιττώματα—χρῆμα—δῶρο—παιδί, εἶναι γιὰ μᾶς ἐκφράσεις ἰσότιμες καὶ παριστάνονται μὲ τὸ ἴδιο σύμβολο. Μὴ λησμονεῖτε πὼς δὲ μπόρεσα νὰ ἀναπτύξω τὸ θέμα αὐτὸ παρὰ πολὺ συνοπτικά. Θὰ προσθέσω μὲ κάθε συντομία πὼς τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ προκαλεῖται ἀργότερα μόνο ἀπ' τὸν κολεὸ ἔχει ἐρωτικοεδραία κυρίως προέλευση. Διόλου περίεργο, ἀφοῦ ὁ κολεός, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκφραση τοῦ Λοὺ Ἀνδρέα-Σαλώμης εἶναι «νοικιασμένος» στὸν πρωκτό. Σ' αὐτοὺς ποὺ δὲ μπόρεσαν νὰ περάσουν μιὰ ὡρισμένη φάση σεξουαλικῆς ἐξέλιξης, τοὺς ὁμο-

φυλόφιλους, ὁ κολεὸς ἀντικαθιστᾶται ἀπ' τὸν πρωκτό. Συχνὰ στὰ ὄνειρα τῶν παιδιῶν γίνεται λόγος γιὰ ἕνα δωμάτιο, στὴν ἀρχὴ ἑνιαῖο, ποὺ χωρίζεται ὕστερα σὲ δυὸ ἢ ἀντίθετα, γιὰ δυὸ δωμάτια ποὺ ἑνώνονται σὲ ἕνα. Εἶναι μιὰ συμβολικὴ παράσταση τῆς σχέσης τοῦ κολεοῦ μὲ τὸ ἔντερο. Καὶ παρατηροῦμε ἐπίσης καθαρὰ πὼς ἡ ἀντιθηλυκὴ ἐπιθυμία τοῦ κοριτσιοῦ ν' ἀποκτήσει πέος μετατρέπεται σὲ ἀναζήτηση τοῦ ἀνδρός, τοῦ κατόχου τοῦ πέους, ποὺ χαρίζει στὴ γυναῖκα τὸ παιδί. Ἐδῶ ἐπίσης φαίνεται πὼς ἕνα μέρος τοῦ ἀρχικὰ ἐρωτικοεδραίου ἐνδιαφέροντος κατορθώνει νὰ παρεισφρύσει στὴν κατοπινὴ ὀργάνωση τῆς γενετήσιας ζωῆς.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν πάνω στὶς προγεννητικὲς φάσεις τῆς libido μπορέσαμε νὰ ἀποκτήσουμε μερικὲς καινούργιες ἀντιλήψεις σχετικὲς μὲ τὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτήρα. Μπορέσαμε ν' ἀναλύσουμε πὼς τρεῖς ἰδιότητες ἦταν ἀχώριστες μεταξύ τους: ἡ τάξη, ἡ οἰκονομία καὶ τὸ πεῖσμα. Ἡ ψυχανάλυση ἀνθρώπων ποὺ εἶχαν τὶς τρεῖς αὐτὲς ἰδιότητες μᾶς ἔδειξε πὼς ἡ πηγή τους βρίσκεται στὸν ἑδραῖο ἐρωτισμό. Ἡ παρουσία τῶν τριῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων σ' ἕνα ἄτομο μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀποκαλέσουμε τὸ συνδυασμό τους **ἑδραῖο χαρακτῆρα**, καὶ ὁ χαρακτήρας αὐτὸς εἶναι τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς τοῦ καθαρὰ ἑδραίου ἐρωτισμοῦ. Μιὰ ἀνάλογη καὶ ἴσως στενώτερη ἀκόμα σχέση ἀνακαλύπτουμε μεταξὺ τῆς φιλοδοξίας καὶ τοῦ οὐρηθρικοῦ ἐρωτισμοῦ. Κάποιος θρῦλος θυμίζει μ' ἕναν περίεργο τρόπο τὴ σχέση αὐτή. Διηγοῦνται πράγματι πὼς ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος γεννήθηκε τὴν ἴδια νύχτα ὅπου κάποιος Ἡρόστρατος ὠθούμενος ἀπὸ φιλοδοξία μόνο, ἔκαψε ἕνα θαυμαστὸ μνημεῖο, τὸ ναὸ τῆς Ἐφέσιας Ἀρτέμιδας. Ἀκούοντας τὴν ἱστορία αὐτή, δὲ θἄλεγε κανεὶς πὼς οἱ σχέσεις ποὺ ἀναφέραμε ἤτανε γνωστὲς στοὺς ἀρχαίους; Ξέρετε πὼς ὑπάρχει μιὰ σχέση μεταξὺ τῆς

συνουσίας καὶ τοῦ ἀνάμματος ἢ τοῦ σβυσίματος τῆς φωτιᾶς. Ὅλα τείνουν νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε πὼς καὶ ἄλλες ἰδιότητες τοῦ χαρακτήρα εἶναι ὑπολείμματα μερικῶν προγεννητικῶν μορφῶν ὀργάνωσης τῆς libido, ἢ ἀντιδράσεις πρὸς τὶς μορφὲς αὐτές. Δὲν εἴμαστε ὅμως ἀκόμη σὲ θέση νὰ τὸ ἀποδείξουμε αὐτό.

Πρέπει τώρα νὰ γυρίσουμε στὸ ἱστορικὸ τοῦ θέματός μας καὶ στὸ ἴδιο τὸ θέμα μας καὶ νὰ συνεχίσουμε τὴ μελέτη τῶν γενικώτερων προβλημάτων τῆς ζωῆς τῶν ἐνστίκτων. Στὴν ἀρχὴ ἡ θεωρία τῆς libido στηρίχτηκε στὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῶν παρορμήσεων τοῦ Ἐγὼ καὶ τῶν γενετήσιων παρορμήσεων. Ὅταν ἀργότερα μελετήσαμε διεξοδικώτερα τὸ ἴδιο τὸ Ἐγώ, ὅταν εἴδαμε τὶ εἶναι ὁ ναρκισσισμός, ἡ διάκριση αὐτὴ ἔχασε τὸ ἐνδιαφέρον της. Συμβαίνει κάπου-κάπου, σπάνια ὅμως, νὰ διαλέξει τὸ Ἐγὼ σὰν ἀντικείμενο τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, σὰ νὰ εἶχε αὐτοερωτευθεῖ. Στὴν κατάσταση αὐτὴ δόθηκε ἕνα ὄνομα παρμένο ἀπ' τὴ μυθολογία: *ναρκισσισμός*. Ἂν ἐξετάσουμε ὅμως καλὰ τὰ πράματα θὰ δοῦμε ὅτι δὲν πρόκειται παρὰ γιὰ μιὰ ὑπερβολὴ μιᾶς φυσιολογικῆς κατάστασης. Βλέπουμε πὼς τὸ Ἐγὼ εἶναι πάντοτε ἡ κυριώτερη δεξαμενὴ τῆς libido, ἀφετηρία καὶ τέρμα τῶν τάσεων τῆς libido πρὸς διάφορα ἀντικείμενα, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς libido μένει μόνιμα στὸ Ἐγώ. Ἡ libido τοῦ Ἐγὼ δὲν παύει ποτὲ νὰ μετατρέπεται σὲ ἀντικειμενικὴ libido καὶ τανάπαλιν. Ἀλλὰ καθὼς οἱ δυὸ αὐτὲς libido δὲν εἶναι φύσει διαφορετικές, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ χωρίζουμε τὶς ἐνέργειές τους· ἔτσι μποροῦμε νὰ ἐγκαταλείψουμε ὁλότελα τὸν ὅρο libido ἢ νὰ τὸν χρησιμοποιήσουμε μόνο γιὰ νὰ σημάνουμε τὴν ψυχικὴ ἐνέργεια.

Δὲν ἀργήσαμε ὅμως νὰ ἐγκαταλείψουμε τὴν ἄποψη αὐτή. Σὲ λίγο μᾶς ἐπεβλήθη ἀκόμη καλύτερα, καὶ μὲ ὁλότελα διαφορετικὸν τρόπο ἡ ἔννοια τῆς ὕπαρ-

ξης μιᾶς διαφωνίας μέσα στὴ ζωὴ τῶν ἐνστίκτων. Δὲ μπορῶ νὰ σᾶς δώσω ἐδῶ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῶν ἀνακαλύψεων αὐτῶν. Μάθετε μόνο ὅτι ἡ νέα μας θεωρία γιὰ τὰ ἔνστικτα στηρίζεται σὲ βιολογικὲς παρατηρήσεις. Θὰ σᾶς ἀναφέρω τὰ συμπεράσματα ὅπου καταλήξαμε. Δεχόμαστε πὼς ὑπάρχουν δυὸ εἴδη ἐνστίκτων, τελείως διαφορετικὰ μεταξύ τους: τὰ σεξουαλικὰ ἔνστικτα—ἡ λέξη σεξουαλικὰ εἶναι ἐδῶ παρμένη μὲ τὴν πλατύτερη ἔννοιά της, **ἐρωτικὰ** ἂν προτιμᾶτε—καὶ τὰ **ἐπιθετικὰ ἔνστικτα**, ποὺ ἀποβλέπουν στὴν καταστροφή. Θὰ πεῖτε ἴσως πὼς δὲ λέμε τίποτε καινούργιο καὶ πὼς ἁπλῶς προσπαθῶ νὰ ἐξηγήσω θεωρητικὰ τὴν ἀντίθεση μεταξὺ μίσους καὶ ἀγάπης, ἀντίθεση ποὺ συγχέεται ἴσως μὲ τὴν ἀντίθεση μεταξὺ ἕλξης καὶ ἀπώθησης, ποὺ παραδέχονται γιὰ τὸν ἀνόργανο κόσμο οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες. Τὸ περίεργο ὅμως εἶναι πὼς πολλοὶ θὰ θεωρήσουν τὴν ἔκθεση τῶν ἰδεῶν αὐτῶν σὰν ἐπικίνδυνη καινοτομία ποὺ πρέπει ν' ἀπορριφθεῖ ὁπωσδήποτε. Κατὰ τὴ γνώμη μου ἡ ἀπόρριψη αὐτὴ γίνεται λόγω τῆς ἐπίδρασης ἑνὸς συναισθηματικοῦ παράγοντα. Γιατί καὶ μεῖς ἀργήσαμε τόσο πολὺ ν' ἀναγνωρίσουμε τὴν ὕπαρξη ἑνὸς ἐπιθετικοῦ ἐνστίκτου; Γιατὶ δὲν ἐδείξαμε καθαρὰ μὲ θάρρος, καὶ δὲν ἐξηγήσαμε θεωρητικὰ γεγονότα ὀφθαλμοφανῆ καὶ πασίγνωστα. Ἀσφαλῶς ἡ ἀντίσταση θὰ ἦταν μικρότερη ἂν λέγαμε πὼς μόνο τὰ ζῶα ἔχουν ἐπιθετικὸ ἔνστικτο. Ἀλλὰ ἡ παραδοχὴ τῆς παρουσίας ἑνὸς τέτοιου ἐνστίκτου στὴν ἀνθρώπινη φύση φαίνεται σὰν ἱεροσυλία καὶ ἀντιτίθεται σὲ πάρα πολλὲς θρησκευτικὲς ὑποθέσεις καὶ κοινωνικὲς συμβάσεις. Ὄχι, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ εἶναι καλός, ἢ τουλάχιστο νὰ μὴ θέλει τὸ κακὸ τοῦ ἄλλου. Ἂν σὲ μερικὲς περιπτώσεις φέρνεται βάναυσα, βίαια καὶ σκληρά, σ' αὐτὸ φταῖνε μερικὲς παροδικὲς διαταραχὲς τῆς συναισθηματικῆς του ζωῆς, ποὺ προκαλοῦνται συνήθως ἀπὸ ἐξωτερικὲς αἰτίες καὶ ποὺ ἀσφαλῶς ὀφείλονται στὴν

ἐλαττωματική ὀργάνωση ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία.

Δυστυχῶς ὅμως ὅλα τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πείρας διαψεύδουν τὴν ἄποψη αὐτὴ καὶ μᾶς δείχνουν μᾶλλον πὼς ἡ πίστη στὴν καλωσύνη τῆς ἀνθρώπινης φύσης εἶναι μιὰ ἀπ᾽ τὶς λυπηρὲς ἐκεῖνες παραισθήσεις ποὺ δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐξωραΐσουν καὶ θὰ ἐξυπηρετήσουν τὴ ζωή του, ἐνῶ εἶναι ἁπλούστατα βλαβερές. Ἂς ἀφήσουμε ὅμως τὴν ἄσκοπη αὐτὴ παρέκβαση. Ἂν δεχτήκαμε ὅτι ὑπάρχει στὸν ἄνθρωπο ἕνα ἐπιθετικὸ ἔνστικτο καταστροφῆς, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται οὔτε στὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας, οὔτε στὴν πεῖρα μας ἀπ᾽ τὴ ζωή, ἀλλὰ σὲ μερικὲς γενικὲς σκέψεις ποὺ μᾶς γέννησε ἡ παρατήρηση δυὸ φαινομένων : τοῦ ***σαδισμοῦ*** καὶ τοῦ ***μαζοχισμοῦ***. Λέμε σαδισμὸ τὴν κατάσταση ἐκείνη ὅπου γιὰ νὰ ἱκανοποιηθεῖ σεξουαλικὰ τὸ ἄτομο πρέπει νὰ τυραννήσει, νὰ κακομεταχειριστεῖ, νὰ ταπεινώσει τὸ ἀντικείμενο τοῦ σεξουαλισμοῦ του, καὶ μαζοχισμὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀτόμου νὰ ὑποστεῖ τὴν κακομεταχείριση αὐτή. Δὲν ἀγνοεῖτε πὼς οἱ δυὸ αὐτὲς τάσεις παίζουν κάποιο ρόλο καὶ στὶς φυσιολογικὲς ἀκόμη γενετήσιες σχέσεις, καὶ πὼς τὶς χαρακτηρίζουμε σὰ διαστροφὲς μόνο ὅταν ἀπομακρύνουν τοὺς ἄλλους γενετήσιους σκοποὺς καὶ τοὺς ἀντικαταστήσουν μὲ τοὺς δικούς τους σκοπούς. Θὰ μπορέσατε ἀκόμη νὰ παρατηρήσετε πὼς ὁ σαδισμὸς εἶναι στενώτερα συνδεδεμένος μὲ τὸν ἀνδρικὸ χαρακτῆρα καὶ ὁ μαζοχισμὸς μὲ τὸ γυναικεῖο χαρακτῆρα, σὰ νὰ ὑπῆρχε στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ κρυμμένη σχέση. Πρέπει ὅμως νὰ προσθέσουμε ἀμέσως ὅτι στὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν προχωρήσαμε. Οἱ δυὸ αὐτὲς τάσεις, ὁ σαδισμὸς καὶ ὁ μαζοχισμός, ἰδίως ὁ μαζοχισμός, ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι γιὰ τὴ θεωρία τῆς libido ἐξαιρετικὰ μυστηριώδεις καὶ κανονικὰ ἡ λυδία λίθος μιᾶς θεωρίας γίνεται ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς ἑπόμενης θεωρίας.

Ὁ σαδισμὸς καὶ ὁ μαζοχισμὸς μᾶς προσφέρουν, ὅπως πιστεύουμε, θαυμάσια παραδείγματα τῆς πλοκῆς τῶν δυὸ εἰδῶν ἐνστίκτων, τοῦ ἔρωτα καὶ τῆς ἐπιθετικότητας καὶ δεχόμαστε ὅτι τὰ παραδείγματα αὐτὰ εἶναι τυπικὰ καὶ ὅτι ὅλες οἱ παρορμήσεις τῶν ἐνστίκτων ποὺ μποροῦν νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν παρουσιάζουν τὴν ἴδια πλοκή, τὴν ἴδια ἀνάμιξη τῶν δυὸ ἐνστίκτων. Φυσικά, ἡ ἀνάμιξη γίνεται σ' ἀναλογίες ποὺ διαφέρουν ἀπὸ περίπτωση σὲ περίπτωση. Οἱ ἐρωτικὲς παρορμήσεις προσφέρουν τὴν ποικιλία τῶν σεξουαλικῶν σκοπῶν τους, ἐνῶ οἱ ἄλλες δὲν προσφέρουν παρὰ τὴ μονοτονία τῶν τάσεών τους. Τὰ δεδομένα αὐτὰ μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ ἐπιδοθοῦμε σὲ ἔρευνες ποὺ μπορεῖ μιὰ μέρα ν' ἀποκτήσουν τεράστια σημασία στο ζήτημα τῆς διαλεύκανσης τῶν παθολογικῶν φαινομένων. Πράγματι, ἡ πλοκὴ αὐτὴ μπορεῖ ν' ἁπλουστευθεῖ καὶ ὅλα τείνουν νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστέψουμε πὼς οἱ ἁπλουστεύσεις αὐτὲς τῶν παρορμήσεων ἔχουν βαρύτατες συνέπειες γιὰ τὴ λειτουργία τους. Ἀλλὰ οἱ ἀπόψεις αὐτὲς εἶναι πολὺ καινούργιες, καὶ κανεὶς δὲ δοκίμασε ἀκόμη νὰ τὶς χρησιμοποιήσει πρακτικά.

Ἂς μελετήσουμε πάλι τὸ ἰδιαίτερο πρόβλημα τοῦ μαζοχισμοῦ, πού, ἂν ἀφήσουμε προσωρινὰ κατα μέρος τοὺς ἐρωτικούς του συντελεστές, μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ὕπαρξη μιᾶς τάσης πρὸς αὐτοκαταστροφή. Ἂν συμβαίνει καὶ μὲ τὴν παρόρμηση πρὸς καταστροφὴ ὅ,τι καὶ μὲ τὶς ἄλλες παρορμήσεις, ἂν δηλαδὴ τὸ Ἐγὼ συγκεντρώνει ὅλες τὶς παρορμήσεις τῶν ἐνστίκτων, (νομίζουμε ὅτι ἐδῶ πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸ Ἐκεῖνο, τὸ ἄτομο ὁλόκληρο), ἕπεται ὅτι ὁ μαζοχισμὸς εἶναι παλαιότερος ἀπ' τὸ σαδισμό, ἀλλὰ ὅτι ὁ σαδισμὸς εἶναι ἡ παρόρμηση πρὸς καταστροφὴ ποὺ στράφηκε πρὸς τὰ ἔξω καὶ ποὺ παίρνει ἔτσι ἐπιθετικὸ χαρακτῆρα. Ἕνα μέρος τοῦ ἀρχικοῦ ἐνστίκτου καταστροφῆς πρέπει νὰ μείνει ἐσωτερικό, φαίνεται ὅμως ὅτι μόνο σὲ δυὸ περιπτώσεις μποροῦμε νὰ διακρίνουμε τὸ

ἔνστικτο αὐτό: ὅταν ἑνώνεται μὲ τὶς ἐρωτικὲς παρορμήσεις καὶ μετατρέπεται σὲ μαζοχισμό, καὶ ὅταν φορτίζεται λίγο-πολὺ μὲ ἐρωτισμὸ καὶ ὑπὸ μορφὴ ἐπιθετικότητας ἀπειλεῖ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο. Λέμε τότε πὼς ἂν ἡ ἐπιθετικότητα δὲν κατορθώνει νὰ βρεῖ τὴν ἱκανοποίησή της στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι συναντᾶ πραγματικὰ ἐμπόδια· εἶναι τότε δυνατὸ νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἰδέα τῆς ἐκδήλωσής της στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο καὶ νὰ προστεθεῖ στὸ πλῆθος τῶν αὐτοκαταστρεπτικῶν παρορμήσεων ποὺ ἀφθονοῦν μέσα μας. Θὰ δοῦμε σὲ λίγο πὼς πράγματι συμβαίνει αὐτὸ καὶ πὼς πρέπει ν' ἀποδώσουμε ἰδιαίτερη σημασία σ'αὐτὸ τὸ φαινόμενο. Ἡ ἐπιθετικότητα ποὺ συναντᾶ ἐμπόδια γίνεται πολὺ βλαβερή. Ὅλα συμβαίνουν σὰ νὰ εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ καταστρέφουμε τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, γιὰ νὰ μὴν ὑποκύψουμε στὴν τάση τῆς αὐτοκαταστροφῆς. Θλιβερὴ διαπίστωση γιὰ ἕναν ἠθικολόγο!

Ἀλλὰ γιὰ πολὺν ἀκόμη καιρὸ οἱ ἠθικολόγοι θὰ παρηγοροῦνται λέγοντας πὼς αὐτὰ ποὺ ὑποστηρίζουμε εἶναι ἁπλὲς ὑποθέσεις. Πράγματι, περίεργο ἔνστικτο, τὸ ἔνστικτο ποὺ τείνει νὰ καταστρέψει τὸ φορέα του! Βέβαια οἱ ποιητὲς ἀναφέρουν κάπου-κάπου παρόμοια πράγματα, μὰ ὅλος ὁ κόσμος ξέρει πὼς οἱ ποιητὲς εἶναι ἀνεύθυνοι. Δὲν ἔχουν τάχα τὸ δικαίωμα τῆς ποιητικῆς ἀδείας; Ἀσφαλῶς ἡ φυσιολογία μᾶς δίνει ἕνα παράδειγμα αὐτοκαταστροφῆς: εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ βλενογόνου τοῦ στομάχου, ποὺ πέπτει τὸν ἑαυτό του. Πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε πὼς οἱ ἀποδείξεις τῆς ὕπαρξης αὐτοῦ τοῦ ἐνστίκτου εἶναι πολὺ ἀνεπαρκεῖς. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ ἱκανοποίηση τῶν γενετήσιων ὁρμῶν μερικῶν τρελλῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ μερικοὺς περίεργους παράγοντες, πρέπει τάχα νὰ δεχτοῦμε μιὰ γνώμη μὲ τόσο μεγάλες συνέπειες! Νομίζω πὼς μιὰ βαθύτερη μελέτη τῶν ἐνστίκτων θὰ μᾶς διαφώτιζε σχετικά. Τὰ ἔνστικτα δὲ διέπουν μόνο τὴν ψυ-

χική ζωή, ἀλλὰ καὶ τὶς φυτικὲς λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου. Ἕνα μάλιστα σημεῖο τῶν ὀργανικῶν αὐτῶν ἐνστίκτων ἀξίζει νὰ τὸ προσέξουμε ἰδιαίτερα. Ἀργότερα θὰ δοῦμε ὅτι τὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι κοινὸ σ' ὅλες τὶς παρορμήσεις. Παρατηροῦμε πράγματι πὼς οἱ παρορμήσεις τείνουν πάντοτε ν' ἀποκαταστήσουν μιὰ παλαιὰ κατάσταση· δεχόμαστε ὅτι ἀπ' τὴ στιγμὴ ποὺ καταργεῖται μιὰ κατάσταση, σχηματίζεται ἕνα ἔνστικτο ποὺ τείνει νὰ τὴν ἐπαναφέρει, προκαλώντας ἔτσι τὰ φαινόμενα ἐκεῖνα ποὺ ὠνομάστηκαν ***ἐπαναληπτικὸς αὐτοματισμός***. Ἡ ἐμβρυολογία δὲν εἶναι παρὰ ἐπαναληπτικὸς αὐτοματισμός. Παρατηροῦμε ὅτι ζῶα ποὺ ἀνήκουν σὲ μερικὲς ἀπ' τὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ ζωϊκοῦ βασίλειου ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ ἀναπαράγουν ὄργανα ποὺ χάθηκαν. Πολλὲς θεραπεῖες ὀφείλονται ὄχι μόνο στὴ θεραπευτικὴ ἀλλὰ καὶ στὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης, ἴσως μάλιστα τὸ ἔνστικτο αὐτὸ νὰ μὴν εἶναι παρὰ ὑπόλειμμα ἰδιότητας πολὺ ἀναπτυγμένης στὰ κατώτερα ζῶα. Οἱ μεταναστεύσεις τῶν ψαριῶν καὶ ἀσφαλῶς κι' οἱ μεταναστεύσεις τῶν πουλιῶν, μὲ μιὰ λέξη ὅ,τι ἀποκαλοῦμε ἐκδηλώσεις τοῦ ἐνστίκτου τῶν ζώων, γίνονται χάρη στὸν ἐπαναληπτικὸ αὐτοματισμὸ ποὺ δείχνει θαυμάσια τὴ ***συντηρητικότητα*** τῶν ἐνστίκτων. Τὴ συντηρητικότητα αὐτὴ τὴ βλέπουμε ἐπίσης ν' ἀποκαλύπτεται σὲ κάθε στιγμὴ στὸν πνευματικὸ τομέα. Παρατηρήσαμε ὅτι τὰ γεγονότα τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ποὺ λησμονήθηκαν καὶ ἀπωθήθηκαν, ἀναπαράγονται κατὰ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἐργασία, μὲ τὴ μορφὴ ὀνείρων καὶ ἀντιδράσεων, ἰδίως ὅταν τὰ ὄνειρα αὐτὰ καὶ οἱ ἀντιδράσεις ἀφοροῦν τὴ μεταβίβαση. Ἂν ὅμως ἡ ἐμφάνιση τῶν περασμένων αὐτῶν γεγονότων φαίνεται πὼς ἀντιτίθεται στὴν ἀρχὴ τῆς εὐχαρίστησης, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι ὁ ἐπαναληπτικὸς αὐτοματισμὸς εἶναι στὶς περιστάσεις αὐτὲς δυνατώτερος ἀπ' τὴν ἀρχὴ τῆς εὐχαρίστησης. Ἀνάλογα

γεγονότα μποροῦν ἐξ ἄλλου νὰ παρατηρηθοῦν καὶ ἔξω ἀπ' τὴν ψυχανάλυση. Πολλὰ ἄτομα ἐπαναλαμβάνουν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τους τὶς ἴδιες βλαβερὲς ἀντιδράσεις, ἢ πάλι φαίνεται σὰ νὰ τὰ καταδιώκει διαρκὴς ἀτυχία. Μιὰ προσεκτικώτερη παρατήρηση πείθει πὼς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶναι, χωρὶς νὰ τὸ ξέρουν, αἴτιοι τῆς ἀτυχίας τους. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἀποδίδουμε στὸν ἐπαναληπτικὸ αὐτοματισμὸ **δαιμονικὸ** χαρακτῆρα.

Μάθαμε πὼς τὰ ἔνστικτα εἶναι συντηρητικά. Πῶς συντελεῖ ἡ ἔννοια τῆς συντηρητικότητας στὸ νὰ μᾶς κάνει νὰ καταλάβουμε τὴν αὐτοκαταστροφή ; Σὲ ποιά παληὰ κατάσταση ζητάει νὰ ξαναγυρίσει τὸ συντηρητικὸ ἔνστικτο ; Ἡ ἀπάντηση εἶναι εὔκολη καὶ μᾶς ἀνοίγει πλατειοὺς ὁρίζοντες. Ἂν εἶναι ἀλήθεια πὼς μιὰ μέρα, πρὶν ἀπὸ ἀμνημόνευτους χρόνους, ἡ ζωὴ ξεπετάχτηκε ἀπ' τὴν ἄψυχη ὕλη μὲ κάποιον τρόπο ποὺ δὲ μποροῦμε νὰ τὸν φανταστοῦμε, δημιουργήθηκε σύγχρονα κατὰ τὴν ὑπόθεσή μας ἕνα ἔνστικτο ποὺ ἔτεινε νὰ καταργήσει τὴ ζωὴ καὶ ν' ἀποκαταστήσει τὴν ἀνόργανη κατάσταση.

Ἂν ἀναγνωρίσουμε ὅτι τὸ ἔνστικτο αὐτὸ εἶναι τὸ ἔνστικτο αὐτοκαταστροφῆς, ποὺ ἀναφέρει ἡ θεωρία μας, πρέπει νὰ τὸ θεωρήσουμε σὰν ἔκφραση μιᾶς **παρόρμησης θανάτου** ποὺ ἐκδηλώνεται σ' ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Μποροῦμε ἔτσι νὰ χωρίσουμε τὰ ἔνστικτα ποὺ παραδεχτήκαμε σὲ δυὸ ὁμάδες: Τὶς ἐρωτικὲς παρορμήσεις ποὺ τείνουν νὰ συγκεντρώσουν διαρκῶς μεγαλύτερο ποσὸ ζώσης ὕλης, γιὰ νὰ σχηματίσουν μ' αὐτὴ μεγάλες μονάδες καὶ τὶς παρορμήσεις θανάτου ποὺ ἀντιτίθενται στὴ λύση αὐτή, καὶ ξαναφέρνουν τὴ ζῶσα ὕλη στὴν ἀνόργανη κατάσταση. Ἀπ' τὸ συνδυασμὸ καὶ τὴν ἀντίθεση τῶν ὁμάδων αὐτῶν τῶν ἐνστίκτων, βγαίνουν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς, ποὺ τελειώνουν μὲ τὸ θάνατο.

Ἴσως σηκώσετε τοὺς ὤμους καὶ μοῦ πεῖτε: «Μὰ αὐτὸ ποὺ μᾶς ἐκθέτετε εἶναι ἡ φιλοσοφία τοῦ Σοπενάουερ καὶ ὄχι μιὰ ἐπιστημονικὴ θεωρία». Καὶ γιατί τάχα, θ' ἀπαντήσω, ἕνας ἄνθρωπος μὲ τολμηρὰ διανοήματα νὰ μὴ μάντεψε ὅ,τι ἐπρόκειτο νὰ ἐπικυρωθεῖ ἀργότερα ἀπ' τὴν κουραστικὴ καὶ ξηρὴ παρατήρηση; Ἐξ ἄλλου τὰ περισσότερα πράγματα δὲν τὰ ἔχουν μήπως ξαναπεῖ καὶ ἄλλοι; Μήπως καὶ ἄλλοι δὲν ἐξέφρασαν παρόμοιες ἰδέες πρὶν ἀπ' τὸ Σοπενάουερ; Ἐξ ἄλλου οἱ ἰδέες μας δὲ συμπίπτουν μὲ τὶς ἰδέες τοῦ Σοπενάουερ. Δὲν ἰσχυριζόμαστε πὼς ὁ θάνατος εἶναι ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς, οὔτε μᾶς φαίνεται ἡ ζωὴ περιφρονήσιμη. Παραδεχόμαστε ὅτι ὑπάρχουν δυὸ βασικὰ ἔνστικτα, τὸ καθένα μὲ τὸν ἰδιαίτερο σκοπό του. Μελλοντικὲς ἐργασίες θ' ἀναλάβουν ν' ἀποδείξουν, πῶς κατὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς τὰ δυὸ αὐτὰ ἔνστικτα συγχέονται, καὶ πῶς ἡ παρόρμηση τοῦ θανάτου κατορθώνει, στὶς περιπτώσεις ἰδίως ποὺ ἐκδηλώνεται ἐξωτερικὰ μὲ τὴ μορφὴ τῆς ἐπιθετικότητας, νὰ ὑποστηρίξει τοὺς σκοποὺς τοῦ ἔρωτα. Ἐμεῖς εἴμαστε εὐτυχεῖς γιατὶ ἀνοίξαμε καινούργιους ὁρίζοντες, καὶ θὰ περιοριστοῦμε σ' αὐτούς. Δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσουμε ἐδῶ μήπως καὶ οἱ ἐρωτικὲς παρορμήσεις τείνουν ἐπίσης ν' ἀποκαταστήσουν μιὰ κατάσταση ποὺ ἔχει καταργηθεῖ καὶ μὲ τὴ σύνθεση τῆς ζώσης ὕλης νὰ σχηματίσουν μεγαλύτερες μονάδες.

Ἀπομακρυνθήκαμε κάπως πολὺ ἀπ' τὴν ἀφετηρία μας καὶ ἂν καὶ ἀργὰ θὰ σᾶς πῶ πὼς ἡ ἴδια ἡ ἀφετηρία μας εἶναι ποὺ μᾶς προέτρεψε ν' ἀναθεωρήσουμε τὶς σχέσεις μεταξὺ τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ ἀσυνειδήτου, τὴν ἀντίληψη δηλαδὴ μιᾶς ἀντίστασης ποὺ προβάλλει ὁ ἄρρωστος κατὰ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἐργασία χωρὶς ὁ ἴδιος νὰ ἔχει συναίσθηση τῆς ἀντίστασης αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὄχι μόνο ἡ ἀντίσταση ἀλλὰ καὶ τὰ αἴτιά της μένουν ἀσυνείδητα. Ἀναζητώντας τὰ αἴ-

τια αὐτὰ ἢ τὸ αἴτιο αὐτὸ τὰ βρήκαμε σὰ μιὰ δυνατὴ ἀνάγκη τιμωρίας, ποὺ ἀναγκαστήκαμε νὰ κατατάξουμε μεταξὺ τῶν μαζοχιστικῶν ἐπιθυμιῶν. Ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς ἀνακάλυψης αὐτῆς δὲν εἶναι μικρότερη ἀπ' τὴ θεωρητική της σημασία, γιατὶ τίποτα δὲν παρεμποδίζει τὶς θεραπευτικές μας προσπάθειες περισσότερο ἀπ' τὴν ἀνάγκη τῆς τιμωρίας. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ ἱκανοποιεῖται μὲ τὸν πόνο ποὺ φέρνει ἡ νεύρωση, καὶ γι' αὐτὸ ἁρπάζεται ἀπ' τὴν ἀρρώστεια. Ὁ συντελεστὴς αὐτός, ἡ ἀσυνείδητη ἀνάγκη τιμωρίας, παίζει, καθὼς φαίνεται, κάποιο ρόλο σ' ὅλες τὶς νευρωτικὲς νόσους. Ἰδιαίτερα ἀποδεικνύεται τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀπ' τὶς περιπτώσεις ὅπου ἡ μιὰ νευρωτικὴ διαταραχὴ ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἄλλη νευρωτικὴ διαταραχὴ διαφορετικῆς φύσης. Θὰ σᾶς φέρω ἕνα παράδειγμα. Μιὰ δεσποινίς, ἀρκετὰ προχωρημένης ἡλικίας, ἔπασχε ἀπὸ σύνολο συμπτωμάτων, ποὺ τὴν ἐβασάνιζε πολὺ ἐπὶ δεκαπέντε περίπου χρόνια καὶ δὲν τῆς ἐπέτρεπε νὰ ζεῖ μιὰ ζωὴ κανονική. Κατώρθωσε νὰ ἐξαφανίσει τὰ συμπτώματα αὐτά. Ἡ ἄρρωστη ὅταν εἶδε πὼς εἶχε γίνει καλά, ἔδειξε μιὰ ἐξαιρετικὴ δραστηριότητα, προσπάθησε νὰ καλλιεργήσει τὰ προσόντα της, ποὺ ἦταν πάντως πραγματικά, θέλησε νὰ ξανακερδίσει τὸ χαμένο καιρὸ καὶ νὰ γνωρίσει τέλος τὴν ἐπιτυχία καὶ τὴ χαρά. Ἀλλὰ ὅλες οἱ προσπάθειές της ἀποτύγχαναν. Τῆς ἔδιναν νὰ καταλάβει ἢ τὸ ἔβλεπε καὶ μόνη της πὼς ἦταν πολὺ μεγάλη, ὥστε νὰ μὴ μπορεῖ πιὰ νὰ ἐπιτύχει. Δὲ θὰ ἦταν περίεργο νὰ τὴν ξαναρρίξουν οἱ ἀποτυχίες αὐτὲς στὴν ἀρρώστεια της. Δὲ συνέβη ὅμως αὐτό. Ἀλλὰ μετὰ κάθε ἀπογοήτευση συνέβαινε ἕνα ἀτύχημα ποὺ ἐκτὸς ὅτι τὴν ἔκανε νὰ πονάει, τὴν ἐμπόδιζε γιὰ κάμποσον καιρὸ νὰ ἐκδηλώσει τὴ δραστηριότητά της. Τὸ ἀτύχημα αὐτό, ἦταν ἄλλοτε μιὰ πτώση, ἄλλοτε ἕνα διάστρεμμα τοῦ ποδιοῦ, ἄλλοτε ἕνας τραυματισμὸς στὸ γόνατο ἢ στὸ χέρι. Τῆς παρατήρησα τότε πὼς ἴσως νὰ ἔφταιγε καὶ αὐτὴ

γιὰ τὰ τυχαῖα αὐτὰ γεγονότα, καὶ τότε ἄλλαξε τακτική. Στὶς ἴδιες περιπτώσεις, ἀντὶ νὰ συμβαίνουν ἀτυχήματα, συνέβησαν μικροαδιαθεσίες: συνάχια, κρυολογήματα, ἐλαφρὲς γρίππες, ρευματικοὶ πόνοι, ὥς ποὺ πῆρε τέλος τὴν ἀπόφασή της, καὶ εἶδε πὼς δὲ μποροῦσε πιὰ ν' ἀναπτύξει τὴ δραστηριότητα ποὺ ἤθελε. Τότε ὅλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα ἔπαψαν.

Κατὰ τὴ γνώμη μου δὲ χωράει πιὰ ἀμφιβολία ὅσον ἀφορᾶ τὴν πηγὴ τῆς ἀσυνείδητης ἀνάγκης τῆς τιμωρίας. Ἡ ἀνάγκη αὐτὴ φέρεται σὰ νὰ εἶναι μέρος τῆς συνείδησης, προέκταση τῆς συνείδησης στὸ ἀσυνείδητο καὶ προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ μὲ τὴ συνείδηση, ἀντιστοιχεῖ δηλαδὴ σὲ τμῆμα τῆς ἐπιθετικότητας, ποὺ ἔμεινε ἐσωτερικὸ καὶ κατελήφθη ἀπ' τὸ ὑπερ-Ἐγώ. Θὰ μπορούσαμε, ἂν μᾶς τὸ ἐπέτρεπαν οἱ λέξεις, νὰ μιλήσουμε γιὰ μιὰ ἀσυνείδητη ἀνάγκη ἐνοχῆς, καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς θὰ ἦταν δικαιολογημένος ἀπὸ πρακτικὴ ἄποψη. Ἀπὸ θεωρητικὴ ἄποψη ἐξακολουθοῦμε νὰ μένουμε σὲ ἀβεβαιότητα. Πρέπει μήπως νὰ δεχτοῦμε πὼς ὅλη ἡ ἐπιθετικότητα ἀποστρέφεται ἀπ' τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸ ὑπερ-Ἐγὼ καὶ στρέφεται κατὰ τοῦ Ἐγώ; Ἢ μήπως μποροῦμε νὰ δεχτοῦμε πὼς ἕνα μέρος τῆς ἐπιθετικότητας αὐτῆς ἀσκεῖ τὴν περίεργη, τὴν ἀνησυχητικὴ καὶ βουβὴ δράση της στὸ Ἐγὼ καὶ τὸ Ἐκεῖνο, μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἐνστίκτου καταστροφῆς; Ἡ ὑπόθεση τῆς καταστροφῆς μᾶς φαίνεται σὰν πιὸ εὐλογοφανής, ἀλλὰ θετικὴ γνώμη δὲ μποροῦμε νὰ ἔχουμε. Ὅταν σχηματίζεται τὸ ὑπερ Ἐγώ, τὸ τμῆμα τῆς ἐπιθετικότητας ποὺ συντελεῖ ἀσφαλῶς στὸ σχηματισμὸ αὐτοῦ τοῦ ἐλέγχου εἶναι κεῖνο ἀκριβῶς τὸ τμῆμα ποὺ ἐστρέφετο κατὰ τῶν γονέων καὶ ποὺ δὲν εἶχε μπορέσει νὰ ἐκδηλωθεῖ ἐξωτερικά, τόσο λόγω τῆς libido τοῦ παιδιοῦ, ποὺ κατευθύνετο πρὸς τοὺς γονεῖς, ὅσο καὶ λόγω ἐξωτερικῶν δυσκολιῶν. Νὰ γιατί, ἡ αὐστηρότητα τοῦ ὑπερ-Ἐγὼ δὲν ἀντιστοιχεῖ κατ' ἀνάγκη

στὴ σκληρότητα τῆς ἀνατροφῆς. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἔπειτα, κάθε φορὰ ποὺ παρουσιάζεται ἡ εὐκαιρία ν' ἀπωθηθεῖ ἡ ἐπιθετικότητα, ἡ παρόρμηση ξαναμπαίνει στὸ δρόμο ποὺ τῆς ἀνοίχτηκε τὴν ἀποφασιστικὴ ἐκείνη στιγμή.

Τὰ πρόσωπα ποὺ ἔχουν ἕνα ὑπερβολικὸ ἀσυνείδητο συναίσθημα ἐνοχῆς παρουσιάζουν κατὰ τὴν ψυχαναλυτικὴ θεραπεία μιὰ ἀρνητικὴ θεραπευτικὴ ἀντίδραση, ποὺ προγνωστικὰ εἶναι πολὺ κακή. Ὅταν τοὺς διαλευκαίνεται ἕνα σύμπτωμα, δὲν ἐπακολουθεῖ, ὅπως γίνεται κανονικά, ἡ ἐξαφάνιση τοῦ συμπτώματος, ἀλλὰ ἀντίθετα τόσο τὸ σύμπτωμα, ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς νόσου χειροτερεύουν. Ἀρκεῖ συχνὰ νὰ ἐπαινέσουμε τοὺς ἀρρώστους αὐτοὺς γιὰ τὴ συμπεριφορά τους κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θεραπείας, ἢ νὰ τοὺς ποῦμε μερικὰ ἐνθαρρυντικὰ λόγια γιὰ τὶς προόδους τῆς ἀνάλυσής τους, γιὰ νὰ δοῦμε τὴν κατάστασή τους νὰ χειροτερέψει. Ἕνας ἄνθρωπος ποὺ δὲ θὰ ξέρει ἀπὸ ψυχανάλυση θὰ ἔλεγε πὼς οἱ ἄρρωστοι αὐτοὶ δὲ θέλουν νὰ γίνουν καλά. Γιὰ τὸν ψυχαναλυτὴ ἡ συμπεριφορὰ αὐτὴ μαρτυρεῖ τὸ ἀσυνείδητο αἴσθημα ἐνοχῆς, ποὺ ἱκανοποιεῖται ἀπ' τὸν πόνο τῆς ἀρρώστειας καὶ ἀπ' τὰ ἐμπόδια ποὺ φέρνει αὐτή. Τὰ προβλήματα ποὺ θέτει τὸ ἀσυνείδητο αὐτὸ συναίσθημα ἐνοχῆς, οἱ σχέσεις του μὲ τὴν ἠθική, τὴν παιδαγωγική, τὴν ἐγκληματολογία, τὴν ἐγκληματικότητα, προσφέρουν στὸν ψυχαναλυτὴ ἕνα ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον πεδίο ἔρευνας.

Ἀφίνουμε τώρα τὴν ψυχικὴ κόλαση, γιὰ νὰ βγοῦμε σ' ἐλεύθερο χῶρο. Δὲ θὰ σᾶς ὁδηγήσω μακρύτερα, προτοῦ ὅμως σᾶς ἀφήσω, θὰ σᾶς ἀνακοινώσω μερικὲς σκέψεις. Συχνὰ λέμε πὼς ὁ πολιτισμός μας στηρίχτηκε στὴν ἀπώθηση τῶν γενετήσιων τάσεων. Πράγματι μερικὲς ἀπ' τὶς τάσεις αὐτὲς ἔχουν ἀπωθηθεῖ, ἄλλες πάλι χρησιμοποιήθηκαν γιὰ καινούργιους σκοπούς. Ὅσο καὶ ἂν περηφανευόμαστε γιὰ τὶς προόδους τοῦ

πολιτισμοῦ, ὁμολογήσαμε πὼς εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ ὑπακούσει κανεὶς σ' ὅλες τὶς ἀπαιτήσεις του καὶ νὰ ζεῖ ἄνετα στὸ πολιτισμένο περιβάλλον. Ἡ ἀπώθηση τῶν ἐνστίκτων εἶναι ἔργο βαρύ. Αὐτὸ ποὺ εἴπαμε γιὰ τὰ γενετήσια ἔνστικτα ἐφαρμόζεται καλύτερα ἴσως στὰ ἔνστικτα ἐπιθετικότητας.

Τὰ ἔνστικτα αὐτὰ δυσχεραίνουν πολὺ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ μάλιστα τὴν ἀπειλοῦν. Ἡ πρώτη καὶ ἡ ὀδυνηρότερη ἴσως θυσία ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ κοινωνία ἀπ' τὸ ἄτομο εἶναι ὁ περιορισμὸς τῆς ἐπιθετικῆς του τάσης. Εἴδαμε μὲ ποιὸν εὐφυῆ τρόπο συγκρατεῖται ὁ ἀντάρτης αὐτός. Ὁ σχηματισμὸς τοῦ ὑπερ-Ἐγὼ ποὺ τραβάει πάνω του ὅλες τὶς ἐπικίνδυνες ἐπιθετικὲς τάσεις, ἰσοδυναμεῖ, μποροῦμε νὰ ποῦμε, μὲ ἐγκατάσταση στρατευμάτων στὸ μέρος ὅπου ἀπειλεῖται νὰ ἐκδηλωθεῖ στάση. Ἐξ ἄλλου ὅμως, ἀπὸ καθαρὰ ψυχολογικὴ ἄποψη, πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε πὼς τὸ Ἐγὼ δὲν εὐχαριστεῖται ὅταν εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ θυσιαστεῖ στὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας, καὶ νὰ ὑποταχθεῖ στὶς τάσεις καταστροφῆς, στὴν ἐπιθετικότητα αὐτή, ποὺ θὰ ἤθελε νὰ τὴ χρησιμοποιεῖ ἐναντίον τῶν ἄλλων.

Ἐδῶ ἐφαρμόζεται στὴν ψυχικὴ ζωὴ τὸ δίλημμα ἐκεῖνο ποὺ διέπει τὴν ὀργανικὴ ζωή: νὰ ζεῖ ἢ νὰ φαγωθεῖς. Εὐτυχῶς οἱ ἐπιθετικὲς παρορμήσεις δὲν εἶναι ποτὲ ἀπομονωμένες, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι συνδεδεμένες μὲ τὶς ἐρωτικὲς παρορμήσεις. Καὶ στὸν πολιτισμὸ ποὺ δημιούργησαν οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἐρωτικὲς παρορμήσεις εἶναι κεῖνες ποὺ μποροῦν ν' ἀναλάβουν ρόλο προστάτη καὶ νὰ φέρουν τὴ μετριοπάθεια.

ΤΕΛΟΣ

ΔΡΧ. 15